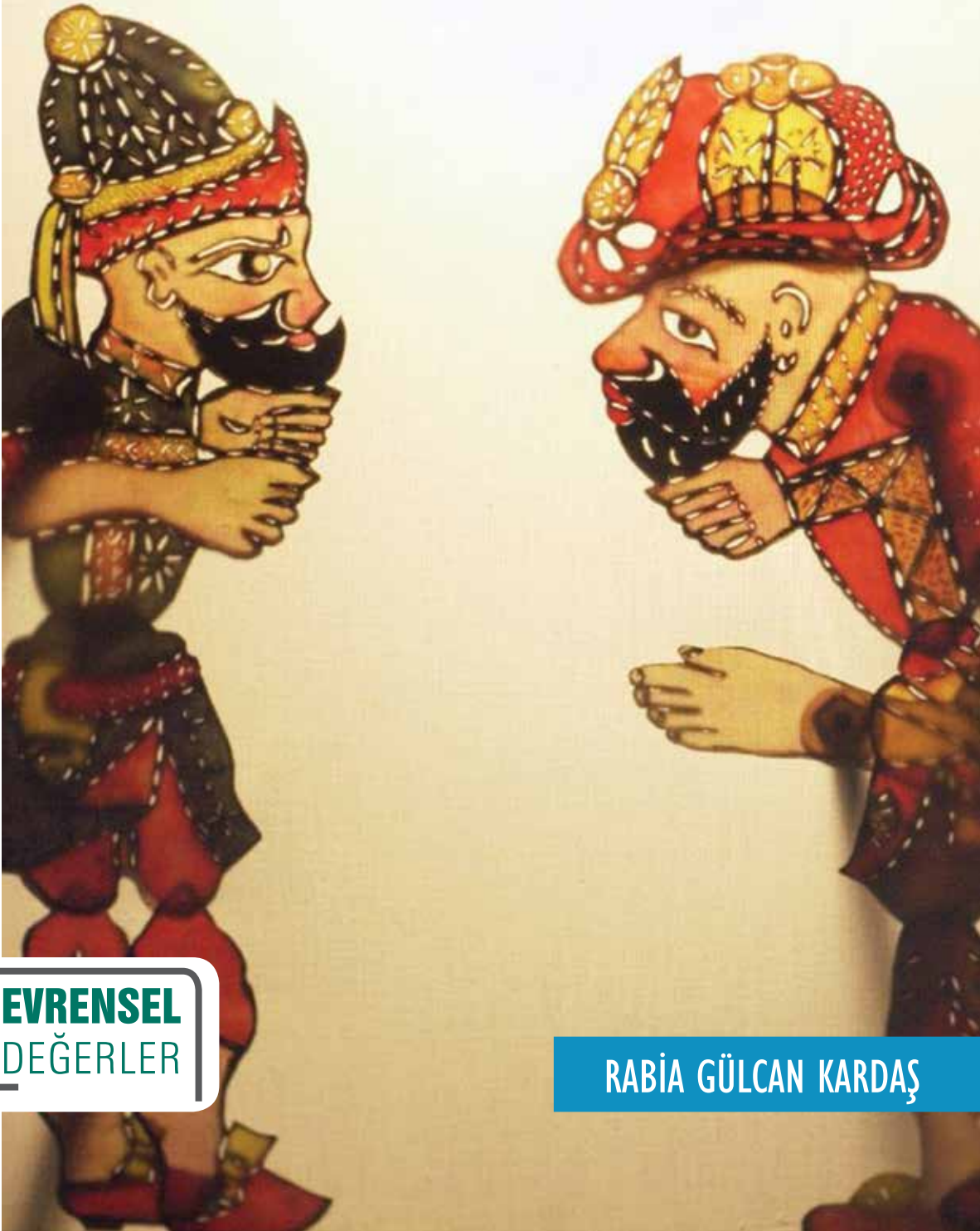

MEDENİYET DEĞERLERİMİZ

HALK KÜLTÜRÜ

EVRENSEL
DEĞERLER

RABİA GÜLCAN KARDAŞ

Doğum, askerlik, dđđn, cenaze...
Yeni hayatlara, hayatın yeni dđnemlerine
bařlarken halk kđltürü, bize ilk adımlarda
yardımcı olmuş hep. Güzeli tđrenler, sembolik
ritüeller arkasında hep bir mana barındırıyor.

MEDENİYET DEĞERLERİMİZ HALK KÜLTÜRÜ

YAZAR

RABİA GÜLCAN KARDAŞ

KOORDİNATÖR

AYHAN KÜÇÜK

YAYIN YÖNETMENİ

HÜSEYİN TÜRKAN

YAYIN KURULU

FİKRİ CUMUR
MEHMET ÖZAY
M. EDİZ ALTINDIŞ
SELÇUK AYDIN
TANER ERDİL

HUKUK DANIŞMANI

AV. MUSTAFA DEMİRAL

GRAFİK-TASARIM

İLKE YAYINCILIK

ISBN

978-605-06520-9-3

YAYINCI SERTİFİKA NO

47242

BASKI

RAVZA YAYINCILIK MATBAACILIK / İSTANBUL 2020

İLETİŞİM

Selman-i Pak Cd. Şeyh Yokuşu Sk.
No: 6/4 Üsküdar / İstanbul
Tel: 0 216 341 15 88
Whatsapp: 0 552 392 50 60
www.evrenseldegerler.org.tr
info@evrenseldegerler.org.tr

RABİA GÜLCAN KARDAŞ

Eğitimci, yazar. 1979 yılında Ankara'da doğdu. Sosyoloji mezunu. Edebiyat dergilerinde hikayeleri yayımlandı. Eğitimcilere ve çocuklar yönelik seminerler verdi, çocuk edebiyatı atölyeleri düzenledi. Diyanet İşleri Başkanlığı, TDV, Cezve Çocuk, Kaşif Çocuk yayınlarından çıkmış çocuk kitapları var. Çocuk edebiyatı kitapları üzerine tanıtım ve eleştiri yazıları yazdığı www.cocuklarokuyor.net sitesini ve instagram/cocuklarokuyor hesaplarını yönetiyor. Okur dergisinde bölüm editörü ve yayın kurulu üyesi. Çeşitli dergilerde yazmaya devam ediyor. Evli. İstanbul'da yaşıyor.

evrenseldeger

evrenseldegerlerderneği

evrenseldegerler

İÇİNDEKİLER

TAKDİM...6

GİRİŞ...8

HALK KÜLTÜRÜ İLE BAŞLAMAK

II

Ad Koyma ❖ Akıka Kurbanı ❖ Âmin Alayı / Bed-i Besmele Merasimi ❖ Doğum Adetleri ❖ Diş Hediği ❖ Kırklama ❖ Sünnet Düğünü ❖ Kirvelik ❖ Asker Kınası ❖ Asker Uğurlama ❖ Gazilik ❖ Aracı ve Görücülük ❖ Kız İsteme ❖ Çeyiz ❖ Başlık-Mehir ❖ Gelin Hamamı ❖ Söz Kesme ❖ Nişan ❖ Kına Gecesi ❖ Düğün ❖ Sağdıçlık ❖ Takı Merasimi ❖ Yüz Görümlüğü ❖ Gelin-Damat Adetleri ❖ Sala ❖ Cenaze Törenleri ❖ Başsağlığı ve Taziye ❖ Ölü Yası ve Ağıtlar ❖ Mezarlık ve Türbe Ziyaretleri

HALK KÜLTÜRÜ İLE BÜYÜMEK

25

Mahalle Kültürü ❖ Mahalle Kahveleri ❖ Mehtap Seyirleri ❖ Mesire ❖ Hamam Geleneği ❖ Peştamal ❖ Sohbet Toplantıları ❖ Sıra Geceleri ❖ Barana ❖ Ferfene ❖ Gezek ❖ Semai Kahveleri ❖ Yârân Sohbetleri ❖ Okuma Toplantıları ❖ Helva Sohbetleri ❖ Büyükleri Ziyaret ❖ El Öpmek ❖ Harçlık ❖ Komşuluk ❖ Akrabalık ❖ Misafir ❖ Hasta Ziyareti ❖ Hemşehrilik

HALK KÜLTÜRÜNÜN RENKLERİ

37

Musafaha ❖ Nevruz ❖ Hidrellez ❖ Nazar ❖ Kurşun Dökme ❖ Semt Pazarı ❖ Pazarlık ❖ Yöresel Şenlik ve Panayırılar ❖ Halk Meteorolojisi ❖ Cemre ❖ Kuşdili ❖ Kuşçuluk ❖ Vakıf Malı ❖ Hayvan Haklarını Koruyan Vakıflar ❖ Halk Hekimliği ❖ Halkın Vakti, Saati

HALK KÜLTÜRÜNÜN RUHU

47

Kandil Geceleri ❖ Mevlid ❖ Ramazan Ayını Karşılama ❖ Mahya ❖ Diş Kirası ❖ Zimem Defteri ❖ Hacı Uğurlama ve Karşılama ❖ Arefe Günü ❖ Bayramlaşma ❖ Şeker Toplama ❖ Ahretlik ❖ Yetimi Gözetmek ❖ Sakal-ı Şerif Ziyareti ❖ Hırka-i Şerif Ziyareti ❖ Hafızlık Cemiyeti ❖ Çeşme Yaptırmak ve Su Hayratı ❖ Zekeriya Sofrası ❖ Adak Kurbanı-Adak Adamak

HALK KÜLTÜRÜNÜN TATLI DİLİ

57

Alkışlar ❖ Âşık Atışmaları ❖ Lebdeğmez ❖ Ozanlık ❖ Meddah ❖ Halk Oyunları ❖ Karagöz ❖ Kuklacılık ❖ Orta Oyunu ❖ Efsaneler ❖ Dede Korkut Hikayeleri ❖ Tekerleme, Bilmece, Ninni (Sözlü Kültür) ❖ Masallar ❖ Mâniler

SONUÇ...65

KAYNAKÇA...67

TAKDİM

Çok geniş bir coğrafya, köklü bir tarih ve güçlü bir gelenek içerisinde doğup gelişen zengin bir medeniyet birikimine sahibiz. Bu birikim yüzlerce yıldır sadece bize değil, tüm insanlığa katkı sunmaya devam ediyor. Bununla birlikte modernleşmenin birey ve toplum yaşamında yol açtığı değişim ve dönüşümler de kendisini en çok değerler üzerinden gösteriyor. Yaşam pratiklerinin, yaygın

alışkanlıkların, temel kabullerin, değer yargılarının, kıymet hükümlerinin değişmesi, tarih boyunca “değer” olarak bilinen ve uygulanan pek çok şeyin unutulmasına, aşınmasına, değersizleşmesine yol açıyor.

Bu düşünceden hareketle hayata geçirdiğimiz “Medeniyet Değerlerimiz” projesiyle, hem sahip olduğumuz zengin değer dünyamızı bütüncül bir bakışla

ele almayı hem de bu değerlerin bireysel ve toplumsal hayatta yeniden güçlü bir şekilde karşılık bulmasını amaçladık.

Proje her biri 100 ayrı değerimizi içeren 20 ana başlıktan oluşuyor. Böylece edebiyattan mimariye, eğitimden spora, siyasetten halk kültürüne, musikiden iktisadi hayata, sağıktan doğaya, mutfak kültüründen insan ilişkilerine kadar hayatın hemen her alanına yönelik değerlerimiz 20 eserden oluşan büyük bir külliyyatta toplanmış oluyor. Öte yandan, farklı sahalara ait 2 bin kadar değerimizin bir araya getirilmesi de, kültür sahamıza ilişkin bir envanter sunması bakımından başlı başına kıymet arz ediyor.

Medeniyet değerlerimizin, bu proje kapsamında tanıtılanlardan çok daha zengin olduğuna kuşku yok. Ancak biz öncelikle sahip olduğumuz zenginliğe yönelik bir “bakış” getirmeyi hedefledik. Üzerinde yaşadığımız coğrafyaya, sahip olduğumuz kültüre ve binlerce yıllık köklü mirasımıza ait verimlerin bir “değer” olarak ve “bütüncül” bir yaklaşımla yeniden ele alınmasını istedik. Bu nedenle belirli bir sayı ile sınırlı tuttuğumuz değerlerimizi, sade bir dille ve genel hatlarıyla tanıtmaya gayret ettik.

Projemizin toplumsal yaşama yönelik pratik faydalarının yanı sıra akademik çalışmalar, sivil toplum faaliyetleri ve üretilecek politikalar için de önemli katkılar sunacağına inanıyor, bu alanda yürütülen iyi niyetli çalışmalar için bir aşama olmasını temenni ediyoruz.

“Medeniyet Değerlerimiz” projesi kapsamında yer alan eserler

1. Doğa / Çevre
2. Edebiyat
3. Eğitim ve İlmî Hayat
4. Halk Kültürü
5. Hukuk
6. İktisadî Hayat
7. İnsanî İlişkiler
8. İslamiyet Öncesi Anadolu Kültür Mirası
9. Kitap ve Yazı Kültürü
10. Mimarî
11. Musiki
12. Mutfak ve Yemek Kültürü
13. Ordu ve Askeriye
14. Osmanlı Eserleri
15. Oyun ve Oyuncak Kültürü
16. Sağılık / Tıp
17. Sanat
18. Selçuklu ve Anadolu Türk Devletleri Kültür Mirası
19. Siyaset ve Yönetim
20. Spor

GİRİŞ

Her toplumun kendine ait bir rengi vardır ve bu renk en net şekilde, günlük hayatın uygulamalarında kendini belli eder. Halk kültürü olarak niteleyebileceğimiz bu durum, o toplumu inşa eden kodları da bize sunar. Halk kültürümüz, yıllar içinde gelenek ve göreneklerle şekillenmiş, dinî inanç ve yaşayışlarla, halkın değer yargıları ile kendine has şekle bürünmüştür.

Türk kültürü oldukça zengin bir kültürdür. Halk kültürünün hangi alanına bakarsanız bunu fark edebilirsiniz. Günlük hayatı düzenleyen adetler, özel günlerin ritüelleri, şahsî veya daha geniş bir kitlenin ilişkileri oldukça zengin, renkli detaylar içerir. Hayatın iyi ve kötü günlerini, sevinçlerini ve kederlerini kapsar. Sanki insanı şaşkınlığa, çaresizlik hissine düşürmemek için, başına

gelen ya da gelebilecek durumlara dair hep bir kılavuz gibi orada durur. Sadece zor günlerin destekçisi değildir, aynı zamanda güzelin es geçilmemesini, farkına varılıp değerlendirilmesini, daha başka güzelliklere kapı aralamasını ister. Hayatı daha zevkli, yaşanabilir, estetik hale getirir.

Kişinin doğumundan ölümüne, yaşayabileceği her hal bir gelenekle güzelleşmiş, desteklenmiş ve kişilere değerli oldukları, önemli bir bütünün, kıymetli bir parçası olduğu hissettirilmiştir. Elbette günümüz şartlarından ve yaşayışından bakınca bireysel özgürlükleri kısıtlayıcı gibi görünen gelenekler de vardır. Fakat halk kültürüne dair bir uygulama, bozulmadıysa yahut şahsî menfaatlere göre çarpıtılmadıysa, aslında ortak aklın sonucu, kişiyi en güzel şekilde sarmalayıp, tabiri caizse en güzel şekilde neşv-ü nema bulması için zemin hazırlar. Belki de bize düşen, bu kültürü, hem aslî unsurlarını dikkate alarak, hem de günümüz şartlarına ve insanına daha kolay gelecek şekilde yeniden yaşatmanın bir yolunu bulmaktır.

Çalışmamızda bir kişinin hayatı boyunca, aile ve toplum içinde karşılaşabileceği adetleri, gelenekleri ele almaya çalıştık. Aslında bakarsanız, tek bir adet bile, bazen farklı yörelerde değişiklik gösterip, teker teker ele alınabilecek güzellikler içeriyor. Bu da madde sayısını oldukça arttırabilecek bir faktöre dönüşüyor. Fakat başlık sayısını sınırlı tutmak gerekliliği ile hareket ettik. Bu minvalde bazı benzerlikleri dikkate alarak seçilen maddeleri gruplandırdık.

“Halk Kültürü ile Başlamak” bölümünde, hayata başlamak kadar, hayatın yeni bir dönemine başladığımız durumları da

dikkate aldık. Doğum sonucunda anne ve bebek için yapılan uygulamalar da, askerlik, düğün, cenaze gibi farklı başlangıçlara dair uygulamaları da bu başlık altında bulabilirsiniz.

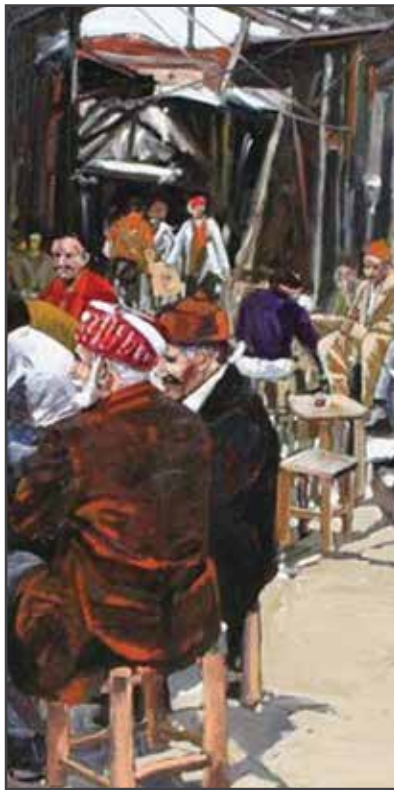
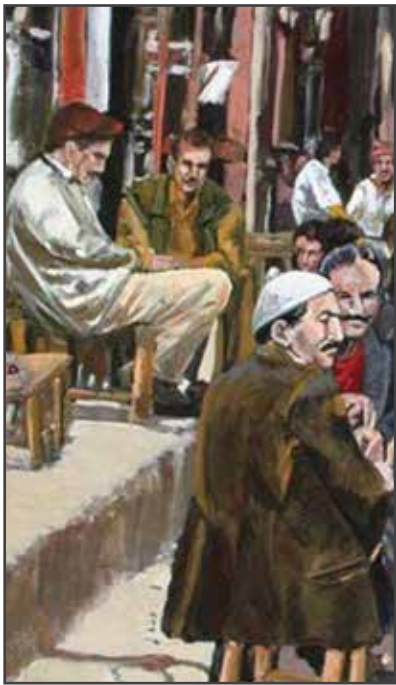
“Halk Kültürü ile Büyüme” başlığı altında, insanın büyüdüğü ve şekillendiği mahalle, kahveler, komşuluk, akrabalık vb. başlıklar ve halk kültüründe oldukça önemli bir yere sahip sohbet toplantılarının yöre yöre değişen barana, ferfene, yaran gibi çeşitlerine yer verdik.

“Halk Kültürünün Renkleri”, günlük hayata renk katan uygulamalardan örnekler içeriyor. Cemreleri de bu bölümde bulabilirsiniz, semt pazarında pazarlık etmeyi, nazar ve kurşun dökme gibi inanç ve uygulamaları da.

“Halk Kültürünün Ruhu”, ruhu besleyen adetlerimize değindiğimiz bölüm. Ramazan’ın ruhunu gösteren zimem defteri ve diş kirası adeti gibi, yetimi gözeten, kendine ahretlik kardeş seçen insanımızın güzellikleri de bu bölümde. Sayfalar arasında hacca gidene uğurlamanın heyecanı da var, şeker toplayan çocukların neşesi de. Kandil gecelerinde yaşaran gözler, hayrat çeşmesinde yıkanan yüzler, yetimin başını okşayan eller, Sakal-ı Şerif ziyaretinde salavat mırıldayan diller de bu bölümde.

Son bölüm ise “Halk Kültürünün Tatlı Dili” başlığını taşıyor ve âşıkların atışmalarını, meddahların kıssalarını, ortaoyununu, efsaneleri, Dede Korkut’u, tekerlemeyi, maniye bize taşıyor.

Halk kültürünün güzelliklerinden unuttuklarınız varsa hatırlamanız, mümkün olanları tekrar hayatınıza dahil etmeniz temennisiyle iyi okumalar dileriz.

HALK KÜLTÜRÜ İLE
BAŞLAMAK

Ad Koyma-Tesmiye

İsim müsemmayı çekeceği için, bir insana konulacak ismin güzel olması ve isim koyma işleminin usulü önemlidir. Çocuk, dünya durdukça adı güzel anılsın, ölünce güzel adıyla çağırılsın istenir. Çocuk için, manası güzel isimler seçilir. Peygamberlerin, evliyanın isimlerinin konulması da yaygın bir uygulamadır. Çünkü çocuğun, isminin konulduğu kişinin on özelliğini taşıyacağına inanılır. Çocuk doğduktan sonraki birinci, üçüncü yahut yedinci gün

isim konulur. Ad koyacak kişi, abdestli olarak çocuğu kucağına alır, kıbleye döner. Çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okur. Ardından üç kere adını söyler. Çocuğun, hayırlı bir evlat olması ve bahtının güzelliği için dua edilir. Yeni Müslüman olan bir kimseye de, yeniden doğmayı temsilen yeni bir isim verilir.

Akîka Kurbanı

Yeni doğan çocuk için, şükür niyetine kesilen kurbanı "akîka kurbanı" denilir. Akîka, Arapçada yeni doğan çocuğun saçına verilen isimdir. Akîka kurbanı kesildiği gün, çocuğun saçları da tıraş edildiği için, kurban bu isimle anılır. Cahiliye devrinde sadece erkek çocuklar için kurban kesilirdi. İslam ile kız çocukları için de akîka kesilmeye başlanmıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu kurbanı "nesîke" demeyi tercih etmiştir ki, itaat ve ibadet anlamına gelen "nüsük" kökünden türemiştir. Kız çocukları için bir, erkek çocukları için iki adet akîka kesilir. Hanefî mezhebinde akîka kurbanı kesmek mubahtır. Kesimin çocuk doğduktan sonraki 7. günde yapılması müstehap görülmüştür. Bazen, çocuğun ismi de aynı günde konulur. İmkanlar nisbetinde kesilen saçın ağırlığınca altın ya da gümüş sadaka verilir.

Âmin Alayı- Bed i Besmele Merasimi

4 yaş 4 ay 4 günü doldurmuş çocukların eğitime başlama merasimidir. Osmanlı'da genellikle kandil, pazartesi veya perşembe günleri düzenlenmeye gayret edilirdi. Tören günü mektebin hocası çocuklarla âmin ilahisini okuyarak eve gelir. Öğrenciler de nakarat kısımlarında "âmin" diyerek eşlik ederler. Çocuk süslü bir midilliye yahut arabaya bindirilir. Kafilenin önünde cüz kesesini, çocuğun oturacağı minderini,

rahlesini taşıyan kişiler yürür. Mahallede ilahiler eşliğinde dolaşılır, kafileye aile ve komşular da dâhil olur. İstanbul'daki aileler, çocuğu önce Eyüp Sultan'a götürür, dua ederler. Medresede çocuk, hocasının önüne oturtulur. Besmele ve "Rabbi yessir" duasını talim eder. Ailenin hazırladığı ikramlar yenilerek tören bitirilir. Günümüzde de bu geleneği devam ettirenler vardır. Çocukların gıpta ile katıldığı tören, ilme ve okumaya iştiyaklarını artırır.

Doğum Âdetleri

Bir kadın, bebek sahibi olduğunda çeşitli âdetler onu bekler. Öncelikle hastaneye gelenlere lohusa şerbeti ikram edilir. Şimdilerde bebeğin adının kapıya yazılması, adının yazıldığı çikolatalar, cinsiyetine göre renk seçimi yapılmış süslemeler vs. de kullanılmaktadır. Çocuk doğunca hemen babaya müjde verilir. "Erkek adamın erkek evladı" olur ya da "erkek adamın erkek damadı" olur. Taze anne ve çocuk 40 gün yalnız bırakılmazlar. Anneye "kırk-

lı" denir, ağır iş yaptırılmaz, gönlü hoş tutulur, üzücü haberler söylenmez. Bazı yörelerde 40 gün ziyaretçi de kabul edilmez ve bu sürede çocuk yabancılara gösterilmez. Bu 40 gün için "al basması", "kırk basması" denilen olumsuz hallerden korkulur. Bebek için mevlid okutturulur. Karyola hazırlanır, gelenler yastığa hediyeleri takarlar.

Diş Buğdayı-Hediği

Bebeğin ilk dişi çıktıktan sonra yapılan kutlamadır. Çocuğun rızkının açılması, bereketli bir ömrünün olması gibi niyetlerle yapılır ki, buğday/hedik de bereketi temsil eder. Yöresine göre bu âdet diş aşısı, diş bulguru olarak da adlandırılır. Buğdayla beraber çeşitli tahıllar kaynatılır, pişirilir, sonrasında da bazı çerez, şeker vb. gıdalar eklenerek yemesi keyifli, lezzetli bu ikram misafirlere sunulur. Davetliler de çocuğa hediye getirirler. Kur'an okunur,

çocuğun hayırlı ömrü için dua edilir. Çocuğun başından aşağı buğday vs. dökülür. Diş buğdayı âdetinin en heyecanlı kısmı, çocuğa seçmesi için çeşitli eşyaların sunulmasıdır. Çocuk hangisini alırsa o meslekte ilereyeceğine inanılır. Kur'an-ı Kerim'i seçerse hafız; kalemi seçerse âlim, okur-yazar; iğne-ipliği seçerse terzi, makası seçerse maharetli bir ev hanımı olacak vb. gibi yorumlanır.

Kırklama

Doğumdan kırk gün sonra, anne ve bebek için "kırklama" yapılır. Kırk çıkarma banyosu için suya nazar boncuğu, altın, gümüş, defne yaprağı, kırk çeşit çiçek gibi çeşitli sembolik objeler atılır, dualar okunur. Bu su ile anne de bebek de yıkanır. Yıkayan ebe yahut bilgisine, görgüsüne güvenilir bir kadın, "Su aşağı, boyu yukarı olsun! Su gibi ömrü uzun olsun!" der ve annenin başından dökülerek, her ikisinin de kırkı çıkarılmış olur. Yahut kırk hamamı

yapılır, eğlenilir. Ebe, kırk suyunu annenin başından aşağı döker, belini geniş bir kuşakla sarar. Anne de bebek de yeni kıyafetler giyer. Kırk uçurma ziyareti yapılır. Sağlıklı, varlıklı, aile geçimi iyi bir eve gidilir. Ev sahibi yumurta, un, şeker, pirinç gibi bereket temsili gıdalar hediye eder. Çocuk erkekse çenesine un sürer.

Sünnet Düğünü

Erkek çocukların sünnet edilmesi için yapılan törene denir. Bir aile, erkek evladında üç mürüvvet görmek ister: Sünnet, askerlik ve evlilik. Sünnet ile çocuğun, erkeklığe adım attığı söylenirdi. Sünnet için en uygun yaş 7 olarak görülür, değilse tek yaşlarda yapılmasına dikkat edilirdi. Şimdilerde de benzer kutlamalar olmakla birlikte, önceleri şöyleydi: Sünnet düğününde çocuğun yatacağı yatak çok özenerek hazırlanır. Sandıktan işlemeli takımlar çıkar. Ev halkı yeni kıyafetler diktirir. Çocukla beraber başka fakir çocuklar da sünnet ettirilir. Çocuk için işlemeli, pelerinli, kuşaklı, "Maşallah" yazılı, şapkalı özel kıyafet alınır. Sünnetten önce kıyafetlerini giyinmiş olarak, İstanbul'da ise Eyüp Sultan, değilse şehrin büyük bir türbesi ziyaret edilir, çocukları eğlendirmesi için hokkabaz tutulurdu. Davetlilere yemek ikram edilir, gelenler çocuğa "Maşallah! Uğurlu kademin olsun" der, hediye takardı.

lar çıkar. Ev halkı yeni kıyafetler diktirir. Çocukla beraber başka fakir çocuklar da sünnet ettirilir. Çocuk için işlemeli, pelerinli, kuşaklı, "Maşallah" yazılı, şapkalı özel kıyafet alınır. Sünnetten önce kıyafetlerini giyinmiş olarak, İstanbul'da ise Eyüp Sultan, değilse şehrin büyük bir türbesi ziyaret edilir, çocukları eğlendirmesi için hokkabaz tutulurdu. Davetlilere yemek ikram edilir, gelenler çocuğa "Maşallah! Uğurlu kademin olsun" der, hediye takardı.

Kirvelik

Yaygın bir eski Türk geleneğidir ve çocuğun sünnet masraflarını üstlenen kişiye denir. Kirve akraba gibi görülür, çocuğun babasından ayrı tutulmadığı, kardeşten yakın görüldüğü vakidir. "Kirvenin eteğine sünnet kanı bulaştığından" kan bağından ayrı tutulmaz. "Deve dengine kalır, kirvelik denkten olur" düsturunca aynı sosyoekonomik çevreden bir kirve bulunur. Kirveligi bazen baba teklif eder, bazen kirvenin kendisi teklifte bulunur. Kirvelikten cay-

mak, başışlanmaz bir davranış olarak görülür. Kirve sünnet düğününün masraflarını karşılar yahut destek olur. Çocuğun ailesine giyim eşyası hediye eder. Düğünden önce eve pirinç, yağ, şeker vs. gönderir. Çocuğun babası da kirveye bütün bunlara denk bir hediye verir. Kirve çocuğun hayatının geri kalanında eğitim, evlenme, iş bulma süreçlerinde de ona göz kulak olur.

Asker Kınası

Türklerin inancında askerlik, Peygamber ocağı olarak bilinir. Her askere Peygamberimize (s.a.v.) muhabbetle, onun sancaktarlığını yaptığı inancı ile "Mehmetçik" adı verilmiştir. Mehmetçik, gerektiğinde vatani ve vatanın temsil ettiği değerler için kurban olmaya hazır olduğunu gösterir şekilde, kınalanarak o ocağa teslim olur. Kınayı, "kına bayraktarı" yakar. Önce bu kişi, havlu veya mendil gibi hediyeler gönderilerek davet edilir. Kına bayraktarı,

kınadan sonra dua eder. Klasik dua girişinin yanı sıra, gence cesaret verecek şekilde dua edilir. Kına bayraktarı duadan sonra herkesin Mehmetçiğe hakkını helal etmesini ister. Kına yakılınca, askerin evine bayrak asılır ve genç askerden dönene kadar bu bayrak bir nişane olarak kalır. Gencin tetik basacağı ele yakılan kına, kimi yerlerde başına da yakılır.

Asker Uğurlama

Askere gitmeden önce genç, akrabalarını, eş dostu ziyaret etmeye ve helallik istemeye başlar. Bazen de bu ziyaretler, yakın çevrenin genci daveti ile gerçekleşir. Genellikle bu davet yemeklidir. Davetlerde askere harçlık vermek de adettendir. Yine askerde kullanabileceği çeşitli eşyaların hediye edildiği de olur. Bazen de yakınlar, hediyeler ile askerin evini ziyaret eder, aile büyüklerine hayırlı olsun derler. Askere gideceği gün de, mahallede yahut

gar, terminal önünde bir kutlama düzenlenir. Davul zurna çalınır. Gençler halay çeker, eğlenirler. Asker, arkadaşları tarafından havaya atılır, tutulur. Eğlencenin ardından dualar edilir. Asker büyüklerin ellerini öper. Topluca tekrar helalleşilir ve asker uğurlanır. Asker gittikten sonra ailesine, "Allah kavuştursun!" dönüşünde ise "Gözünüz aydın!" demek için ziyaretler yapılır.

Gazilik

Allah yolunda savaşan kimseler için kullanılan bir ifade olup, "hücum etmek, savaşmak, din uğrunda cihad etmek" manasına gelen gazânın (gazve) ism-i fâilidir ve asr-ı saâdetten beri kullanılmıştır. Ordu ile sefere katılanlar "Ölürsem şehid, kalırsam gazi!" niyetini dile getirirler ki, gazilik bir şeref unsurudur. Emeviler zamanında, Asya bozkırlarında şehre inip yağmalama yapan göçebelere karşı oluşturulan gönüllü birliklere de gazi denirdi. Zamanla

gaziler, şehirleri, kervanları koruma ve gayrimüslimleri İslam'a davet etme görevini üstlenmişlerdir. Anadolu gazileri uçlara yerleşmiş ve fetihlerin kılıç kolu olmuşlardır. Fethedilen yerlerden gazilere dirlik verilmiştir. Gazilik cesaret ve yiğitlikle anılır. Osmanlı'da askerlere "guzat-ı İslam" denilmiştir. Padişaha bile verilen bir unvandır gazilik ve II. Abdülhamid 93 Harbi'nden dolayı Şeyhülislam fetvasıyla gazi unvanını almıştır. Antep, gazi unvanını alan tek şehrimizdir.

Aracı ve Görücülük

Gençlerin evlenmesine dair köklü bir gelenektir. Baş göz edilme çağı gelmiş delikanlıların anneleri, tanıdıklar vasıtasıyla münasip bir kız aramaya başlar. Aracılar, uygun biri varsa, erkek tarafını haberdar eder. Erkek tarafı öncelikle kız tarafına görücü gider. Bazı yerlerde bu ziyaret habersiz yapılır. Kızın ve ailenin ev hali görülür. Erkek tarafı devam etmek isterse niyetini belli eder. Kız tarafı bu esnada erkek tarafını araştırmaya başlar. Münasip görü-

lürse, erkek tarafı kabul edilir, aileler görüşür. Niyet tekrar dile getirilir; iş ev gibi genel konular konuşulur. Aileler uygun gördüğü takdirde, gençlerin görüşmesi için de ayarlama yapılır. Esasında görücülük, kızın da erkeğin de rızası olduğu vakit gerçekleşecek bir evlilik için, onları en iyi tanıyan ve hayat tecrübesi sahibi büyüklerin yaptığı bir ön eleme gibidir.

Kız İsteme

Aile önemli olduğu için evliliğe dair her detay da çok önemsenir ve usule uygun olmasına dikkat edilir. Kız ve erkek birbirine denk görüldüğünde, ilk adım olarak kız isteme gerçekleşir. Kız istemeye giderken çiçek ve çikolata götürmek âdettendir. Kız istemeye erkek tarafının büyüklerinin yanında, hatırı sayılır bir aile büyüğü eşlik eder ve varsa ortak bir tanıdık yahut aracı da hazır bulunur. Kız istemenin geleneksel ifadesi "Allah'ın emri, peygamberin kavli ile"dir. Kız ve erkeğin isimleri de söy-

lenerek, "Oğlumuzu kızınızı istemeye geldik!" denilerek, niyet açıkça ifade edilir. Bazı yörelerde ilk istemede kız verilmez. Fakat artık öncesinde yeterli araştırma yapıldığı için "Gençler birbirini sevmiş, anlaşmış madem" denilir ve kız verme gerçekleşir. Merasim sonunda bir büyük, dua eder.

Çeyiz

Arapça "cihaz" kelimesinden türeyen çeyiz, özellikle gelin olacak kızlar için hazırlanan eşya için kullanılır. Çeyiz, gelinlik kızın yeni hayatını kolaylaştıracak teçhizatıdır. "Kız beşikte, çeyiz sandıkta" sözünün ifade ettiği gibi, kız çocukları için küçük yaştan itibaren hazırlanmaya başlanır. Çeyizin baba evinden çıkarılması, yeni eve götürülmesi, serilmesi, gösterilmesi, hep törensel faaliyetlerdir. Gelin kızın böyle bir mecburiyeti yoksa da, âdetler ve sosyal düzen çeyizi, düğünün olmazsa olmaz bir parçası haline getirmiştir. Çe-

yiz bir imaj göstergesi olarak algılanmaktadır. Giyim, ev eşyası, tekstili halen çeyizlerde yerini alsada, çeyiz halayığı (kız ile yeni eve giden hizmetçi), boynuzları çiçeklerle süslenmiş tosun vs. artık eskilerde kalmıştır. Dünyanın pek çok kültüründe bulunan çeyiz, örf ve âdetlerine göre farklılık arz eder. Çeyizin mülkiyeti geline aittir.

Başlık-Mehir

Düğün öncesi veya sırasında damadın kız tarafına ödediği para yahut mala denir. Farklı din ve kültürlerde yer alan başlık, Roma'da kız babası tarafından damada ödenir ve kızın durumunu güvence altına alma amacı taşır. Buna "drahoma" denir. Musevî hukukunda "mohar" adını alır ve kızın ailesine satış akdi niteliğiyle ödenir. İslâmîyet'ten önce Türklerde "kalın" adıyla mehir benzeri bir uygulama vardır. Başlık farklı isimlerde ve uygulamalarda yer almış fakat genellikle aileye verilen bir bedel

olmuştur. Halen Doğu ve Güneydoğuda, kırsal kesimlerde görülmekte, yüksek miktarlar nedeniyle evliliği zorlaştırıcı bir unsur olabilmektedir. İslam hukuku ile mehir, kadına verilecek bir güvence olarak belirlenmiş, bu parayı istediği gibi kullanma hakkı da kadının kendisine tanınmıştır.

Gelin Hamamı

Hamamda kutlanan günlerden biri de gelin hamamıdır. Özel törenler için hazırlanmış, sırma işlemeli bohçalar kullanılır. Bohçada havlu takımı, tarak, ipek kese, nalın, peştamal, gümüş hamam tası vb. bulunur. Kız evi, eğlence için çalgıcılar tutar. Düğün evinde toplanan kadınlar, kızlar, herkes hazır olduğunda yola çıkar. Elbiseleri çıkartılıp, erkek evinin hazırladığı hamam cübbesi giydirilen gelin, yüzüne al duvak atılarak mermer alana, havuz başına getirilir. Türküler söylenir, havuz etrafında dönülür. Sonra gelin, yıkanması için kurna başına götürülür. Kızlar, türkü söyleyerek gelini yıkarlar. Ardından gelin süslü üç parça havluya sarılır. "Soğukluk" denen bölmeye getirilir. Burada yengelerine teslim edilir. Böylece erkek tarafına geçmiş sayılır. Yengeler, geline yeni giysiler giydirirler. Oyunlar oynanır, yiyecekler ikram edilir. Gelin hamamı, gelinin "kızlık giysileri"ni çıkarttığı sembolik bir törendir aynı zamanda.

Söz Kesme

Şimdilerde pek uygulanmasa yahut kız isteme anında yapılsa da, düğünün önemli adımlarından biridir söz kesme. Söz alıp, verme; artık kız ve erkek tarafının bu işin adını koyduğunun işaretidir. Erkek tarafı söz kesmeye giderken çiçek ve çikolata ile gider. Geline ve ailesine bir bohça hazırlanır. Geline takı seti alınır. Sözde, söz kahvesinin özel bir yeri vardır. Misafirlere ikram edilecek kahvenin arasında, damat için tuzlu kahve pişirilir. Damat adayının yüzünü ekşitmeden, sonuna kadar kahveyi içmesi, şanıdır. Söz tepsi de özel hazırlanır ki, genellikle gümüş tercih edilir. Yüzükler için, gelin ve damadın adının yazdığı farklı objeler hazırlanabilir. Küçük bir makas da tepside bulunur. Söz kesme işini, hatırı sayılır, kıymetli bir aile büyüğü yapar ve dua eder.

Nişan

Söz ve düğün arasındaki törendir. Söz daha çok aile arasında olurken, nişan için daha geniş bir çerçevede misafir çağırılır. Nişan için davetiye bastırılıp misafirlere iletilir. Nişan da düğün gibi, salon tutularak yapılabilir. Nişan öncesi nişan çarşısına çıkılır. Geline takılar, kıyafetler alınır. Damada da kız tarafı takım elbise alır ve nişan bohçası hazırlar. Nişanda alyans takılır. Yüzükler için nişan tepsi hazırlanır ve yüzükler birbirine kurdele ile bağlanır. Kurdeleyi kesen aile büyüğü kısa bir konuşma yapar, dua eder.

Nişanda gelin de damat da, söze göre biraz daha süslü giyinir. Âdetlere göre nişanı kız tarafı yapar, organize eder ve masrafları karşılar.

Kına Gecesi

Düğünden hemen önce, kadınlar arasında, evlerde yahut salonlarda yapılan gece eğlencesidir. Gecenin en önemli bölümünde; gelinin başı kırmızı örtü ile örtülür ve ortaya oturtulur. Etrafında mumlarla süslü kına tepsisi gezdirilir. Bu arada genç kızlar da tepsiyi tutanın ardından yine ellerinde mumlarla yürürler ve geceye has türküler söyleyip, kızı ve annesini ağlatmaya çalışırlar. Kına yakılması esnasında kız elini açmaya nazlanır. Kayınvalide altın

getirir, kız elini açar ve kına yakılır. Aile geçimi iyi olan, sevilen bir kadın kınayı yakar, dualar eder. Kına yakılmasından sonra kız, annesinin, kayınvalidesinin elini öper. Misafirlere de kına dağıtılır. Eğlence devam eder. Çerez dağıtılır. Bu merasimler sırasında manici kadınlar duruma uygun mani ve türkü söylerler:

*“Cevahirin hasıyım
Has oda elmasıyım
Övünsem de yeri var
Gelinin anasıyım”*

Düğün

Her insanın ömründe bir kez yaşaması murad edilen, “dünya evine girmek” olarak tabir edilen evlenme törenidir. Anneler çocukları için “mürüvvetini görmek” olarak konumlandırmışlardır düğünü. Kız isteme, söz, nişan, kına, gelin alma derken baştan sona her adımı kutlamalar ve ritüellerden oluşmuş, çünkü önemsenen bir törendir. Masallarda ve eski âdetlerde 40 gün 40 gece sürer. Günümüzde bazı âdetler yerini yenilerine bırakmıştır yahut

artık gerekli görülmemektedir. Düğün için genellikle salon tutulur. Masrafları çoğunlukla erkek tarafı karşılar. En kalabalık davetli grubu düğüne aittir. Yemekli olması makbuldür. Kur’an tilaveti ile başlayan düğün sohbetleri, yeni yuvaya dua ile bitirilir. Düğün masrafı istemeyen çiftler, nikah salonunda yapılan kısa bir törenle yetinebilmektedirler.

Sağdıçlık

Kelime kökeni bilinmemekle birlikte "dost" anlamına gelir ve düğünde özellikle güveye/damada kılavuzluk eden kimse demektir. Türkülere de konu olan sağdıçlık, düğündeki en önemli rollerden biridir. Düğünü, misafirleri organize eder, damadın tüm ihtiyaçları ile ilgilenir, onu berbere götürür, kıyafet seçiminde yardımcı olur. Konvoy ile ilgilenir, gelin arabasını ayarlar ve süsletir. Düğün günü en çok koşturan insandır. Damat, sağdıçı yakın arkadaşla-

rından yahut akrabaları arasından seçer. Sağdıç, güvenilir, iş bitiren, zor zamanları idare edebilen, çözüm bulabilen biri olmalıdır. Düğünde damadın koluna kırmızı sağdıca ise yeşil kurdele bağlanır. Sağdıç genellikle bir kişi olur. Batı kültürünün etkisiyle artık düğünlerde gelinin de nedimleri olabilmektedir.

Takı Merasimi

Altın ve para takılan merasimdir. Nişanda, nişana gelemeyenler düğünde takı takarlar. Merasimin ne zaman yapılacağı önceden duyurulur. Genellikle en büyük takıları damat ve ardından aile bireyleri takar. Yakınlık derecesi azaldıkça takıların değeri de küçülebilir. Altın bilezikler, yerini çeyrek altına bırakır. Altın ve para dışındaki, daha uzak akrabaların hediyeleri, düğünden sonra uygun bir vakitte gelin ya da damadın ailesine yahut yeni evli çift-

te ulaştırılır. Bazı takı merasimlerinde elinde mikrofon ile bir görevli, kimin ne taktığını anons eder. Takı, bir hediye olmanın yanı sıra, yeni yuva kuran gençlere destek anlamını da taşır. Nice borçlar, bu takılarla ödenir.

Yüz Görümlüğü

Muhtemelen, gelin ve güveyin, birbirini ilk defa, gerdek gecesinde gördüğü zamanlardan kalma bir âdettir. Düğün gecesinde damadın geline takması gereken altın tarzı ziynet eşyasını tabir için kullanılır. Damadın geline verdiği bir hediye olduğu için, diğer takılardan, duygusal olarak daha kıymetlidir. Kolye, broş vs. olabileceği gibi, gelinin beğeneceği, bütçeye uygun başka bir hediye de olabilir. Damat, gelin odasına girince, gelinin du-

vağını kaldırır ve ondan sonra yüz görümlüğünü takar. Böylece, gelinin yüzünü görmek, bedel ödenmesi gereken bir kıymet olarak yerini bulur. Bazı yörelerde kayınvalide ve kayınbaba da yüz görümlüğü olarak geline çeşitli ziynet eşyaları takarlar. Bu da geline "Hayatımıza hoş geldin" hediyesi olarak kabul edilir.

Gelin-Damat Âdetleri

Kimi yörelere özgü, başka düğün âdetleri de vardır. Gelin arabası süslenir, gelin almaya gidilir ve bu iş konvoyla, kornolara basa basa yapılır. Kız evden çıkarken babası yahut ağabeyi beline kırmızı kuşak bağlar. Gelin, yeni evine geldiği sırada ayakları dibine içi para dolu bir testi atılır ve kırılır. Baba evinden, ana kucağından ayrılan, ağlamaktan biçare düşmüş gelin, bu ses ile irkilir, kendine gelir. Yine gelinin başından bereket sembolü olarak buğ-

daylar, şekerler atılır. Eve girince de güvey, gelinin başına feyz ve bereket olsun diye çil paralar atar ki, buna "gelin parası" denir. Paraları çocuklar kapışır. Güvey, gerdek odasına konulurken arkadaşları kapıya kadar eşlik eder ve sırtını yumruklayarak içeri sokarlar.

Sâla

Salâ, dua mahiyetindeki salavattır ve cuma günleri öğle ezanından önce, bazı yerlerde de perşembe akşamları camilerden okunur. Salâ özellikle 15 Temmuz gecesi minarelerden halkı sokaklara çağırarak, birlik ve dirliğe çağrı için de okunmuş ve gelenekte böyle bir kullanımı olduğu da hatırlanmıştır. Kandil gecelerinde okunduğu gibi, genellikle bir ölünün arkasından da okunur. Ölüm ilanı öncesi minareden salâ verilir. Yunus Emre "Âşık

öldü deyü salâ verirler / Ölen hayvan-durur âşıklar ölmez" demiştir. Cuma dışındaki sala okunuşu ile halk minareden anons edilecek isme kulak kesilir. Bazı camilerde iki müezzin ile çiftte salâ da okunur. Mevlîvî dergâhında salâ, çağırma için de kullanılır. Yemek vaktinde "lokmaya salâ!" vb. diye seslenilir.

Cenaze Törenleri

Eşref-i mahlûkat olan insanın, bu dünyadan gidişi de ona hürmeti ifade eder şekilde usulünce yerine getirilir. Sonsuz hayata özenle hazırlanan cenaze için, kundak gibi, gelinlik gibi, beyaz bir kefen kullanılır. Mevtanın yıkanmasına "gasil", yıkandıktan sonra kefenlenmesine "tekin", tabuta konulup namazının kılınacağı yere ve daha sonra kabrine taşınmasına "teşyi", kabre konulmasına da "defin" denilir. Cenaze yıkanır, abdest aldırılır, kefen-

lenir... Törene katılan herkesten helallik istenir. Kişi, maddî ve manevî temizlik ile son yolculuğuna uğurlanır. Ölümün haber verilmesi camilerden salâ okunarak gerçekleşir. Cenaze esnasında da, taziye zamanında da bağırp çağırarak ağlamak, dövünmek gibi aşırı hareketler hoş karşılanmaz. Cenaze namazına katılım, (erkekler için) tabutun taşınması mevtaya yapılan son görevlerden addedilir ve sükûnetle yerine getirilir. Definden sonra bir müddet kabir başında bekleyip dua edilir, Kur'an okunur.

Başsağlığı-Taziye

Vefat eden birinin ardından, yakınlarına sabır telkin etme, teselli verme işidir. Ölüm her canlının bu dünyadaki nihai son durağı olsa da, bu dünyadan ayrılan yakınlarımız, kâlanlar için üzüntü sebebidir. Cenazesi olan aileye yapılan başsağlığı ziyaretinde, kişiyi teselli edici sözler söylemek, gönlünü ferahlatmaya çalışmak âdettendir. "Veren de alan da Allah'tır" hatırlatması bu ziyaretlerde sıkça dile getirilir. Bazı yörelerde, taziye ziyaretine gelenlerin çokluğu sebebiyle taziye çadırları kurulur yahut taziyeye

has evlerde başsağlığı için gelenler kabul edilir. Gelenler Kuran okur, bol bol dualar edilir. Taziye evindeki-lerin üzüntüden dolayı yemek vs. yapamayacağı düşünülerek, taziye evine yemek götürülür. Yine gelen misafirlere ve cenaze sahiplerine ikram edilmek üzere de komşular yemek getirirler. Taziye çok uzatılmaz, genellikle 3-7 gün sürer.

Ölü Yası ve Ağıtlar

Kavuşma ümidinin ötelere kaldığı ölüm, pek çok ciğeri yakmış, bu yanışın sonucu ağıtlar tütmeye başlamıştır. Ağıt, ağlamaktan türemiştir ve cenaze törenine katılanları da ağlatmak için söylenir. Sadece ölünün arkasından değil, bir felakete, gelinin ayrılık acısına da ağıt yakılır. Ağıt farklı din ve kültürlerde çok eskiden beri vardır. Ölenin iyilikleri, üstünlükleri ve kahramanlıkları da anlatılır. Ardından ağıt yakılmayan ölüye, "Garip gitti!" diye bakılır. Türk kültüründe binlerce yıldır izi sürülen ağıt, halen çeşitli bölgelerimizde, özellikle ağıtçı kadınların dillerinde yaşamaktadır. Ağıtçı kadınlar öyle acılı ağıtlar yakar ki, ölen onun ciğerparesi sanılır. Ağıt, isyan, takdire razı olmama, üstünü başını yırtma boyutuna geldiğinde hoş ve uygun görülmez. İyi ağıt yakan biri kıymetlidir; bazı yaşlılar "Ağıdımı falanca kişi yaksın!" diye vasiyet ederler.

Mezarlık ve Türbe Ziyaretleri

Ölülerini de hayatın içine dâhil eden kültürümüzde, son zamanlara kadar kabirler şehirlerin içinde idi. Böylece ölülerimiz de dirilerimizle beraber yaşardı. Türbe ve mezarlık ziyaretleri de büyükleri ziyaret kadar önemli görülür. Özellikle İstanbul'da Eyüp Sultan gibi, sahabelden, evliyadan olan zatların türbeleri çeşitli vesilelerle ziyaret edilir. Cuma günleri, bayram günleri ziyaretler artar. Bazı türbelerin sakinleri özel istekler için de meşhur olmuştur. Evlenmek isteyen kızların, çocuk sahibi olmak isteyen

hanımların gittiği türbeler gibi. Bayramlardan önce arefe günlerinde aile büyüklerinden, yakınlardan ahrete göçmüşlerin mezarları ziyaret edilir. Bazı yörelerde arefe günü hanımlar, bayram sabahı erkekler kabir ziyareti yaparlar. Özel günlerde yahut özel sebeplerde, bir beldeye ilk gidildiğinde oradaki muhterem sakinler, tıpkı hayattaki biri gibi ziyaret edilir.

HALK KÜLTÜRÜ İLE
BÜYÜMEK

Mahalle Kültürü

Türk mahallesi ve mahalle kültürü, organik bir yapıdır. İçindekini korur, dışarıdan geleni kolayca kabul etmez. Mahalle, mahremiyet esaslı kurulmuştur ve bu şekilde yaşar. Yabancı hemen fark edilir. Mahalle içinde davranışlara sınır çizilir; taşkınlık hoş görülmez, belli ikazlarla âdâb korunur. "Bir çocuk büyütmek için koca bir köy gerekir" ifadesi mahallelerimizde vücut bulmuş gibidir. Mahalle sadece çocuklar için değil, tüm aile için önem arz

eder. Büyüklerin gençleri teselli ettiği, öğüt verdiği; hasta birinden herkesin haberdar olduğu ve evine yemek taşıdığı; taşınanın, yerleşenin işlerinin hep beraber üstlenildiği, sokaktaki çocukların güvenliğinden ve yetişmesinden herkesin kendini mesul hissettiği bir alandır mahalle. Güvenilir bakkalı, temiz kasabı, aileden biri gibi olan esnafı vardır. Pek çok konu onlara havale edilir. Büyüklerin tecrübesi ile gençlerin enerjisi kaynaşır.

Mahalle Kahveleri

Kahvehane tipi mekânlara XVI. yüzyıl başlarında Kahire, Şam'da rastlanır ve aynı yüzyılın ortalarında İstanbul'da da görülür. Buradan da Avrupa'ya taşındığı kaydedilir. Kahvenin mekanı olan kahvehane, zamanla çayı da bünyesine dâhil etmiş, sohbetleri koyulaştırmıştır. Kahvehaneler, yoğun talep gördüğü, kahve ekonomik olarak kendini akladığı için iyice yaygınlaşmış sayıları hızla artmıştır. Kahvehaneler kâh Muhammediyye, Battalnâme ve

Hamzanâme okunan mekânlar, kâh meddah ve kıssahanların mekânı, kâh oyun oynanan, şiir okunan, mûsikî fasılları icra edilen yerler olmuşlar, öyle ya da böyle sözlü kültürün, sosyalleşmenin, kültürel ihtiyaçları karşılamının merkezi haline gelmişlerdir. Bu vasıfları ile "mekteb-i irfan" ve "medresetü'l-ulemâ" sıfatlarını almışlardır. Mahalle kahveleri özellikle cami yanlarına kurulup, sadece büyük şehirlerde değil, köylerde de yaygınlaşmışlardır. Toplanma, vakit geçirme, istişare, bir nevi eğitim görevi de görmüşlerdir.

Mehtap Seyirleri

Boğaziçi'nin en hülyalı zevklerinden biridir. Mehtap Farsça "ay ışığı" anlamına gelir. Genellikle varlıklı devlet ricali bir saz heyetini tutarak, mehtap seyrini düzenler. Saz heyeti kayıkla gezintiye başlar. Rota önceden bellidir. O heyeti takip eden diğer kayıklarda "mehtapçılar" denilen misafirler bulunur. Bir bütün gibi hareket ederler ki, yüze yakın kayık bile olabilir. Boğaz'ın belirli noktalarında durulur, yeni misafirler eklenir. Bazı yalıların karşısında

durarak musikinin icra edilmesi, yalı sahibine iltifatı ifade eder. Mehtabın suyun üzerinde bıraktığı iz, bir kayıktan o izi takip etmek, musiki ile birleşince, gönüllerde derin izler bırakan bir tat haline gelir. Başlangıcı olarak, II. Selim dönemi gösterilir. 18. ve 19. yüzyıllarda İstanbul insanı için bir tutku haline geldiği ifade edilir ki, edebiyatta kendine bulduğu yer bunu doğrular niteliktedir.

Mesire

Arapça "seyr" kelimesinden türemiş olup, "gezilip dolaşılacak yer, gezinti yeri" anlamına gelir. Özellikle Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gözde bir iştir, mesire alanlarında gezmek. O vakitler, şehir bütünüyle doğal güzelliğini kaybetmediği için, yeşil veya deniz yahut akarsu kenarında güzel mekânlar bulunmaktadır. Mesire yerleri sosyalleşmek, birlikte gezip piknik yapabilmek için popüler bir kamusal alan hüviyetindedir. Mesire yerleri

hem şiir, hem romanda, Tanzimat dönemi ve sonrası edebiyatımızda kendine geniş yer bulmuştur. Mesire geleneği, temiz hava almak, yürüyüşler yapabilmek, ailece piknik yapabilmek için iyi olmakla beraber, Tanzimat sonrası süreçte yer yer değişikliğe uğramıştır.

Hamam Geleneği

Hamam, temizliği seven Türklerin hayatında oldukça önemlidir. Her mahallede bir hamam bulunur. Hamam kültürü, banyonun yanı sıra, mimarisi, eğlenceleri, hamamla ilgili maniler ve hatta efsanelerden oluşur. Gelin hamamı, kırk hamamı gibi farklı vesileler de hamama gitmeye sebeptir. Pastırma gibi kokulu gıdalar, hamama gidilmeden önce yenir. Hamamda soyunma, yıkanma yerleri, soğukluk, külhan vb. bölümler, özel yıkanma hücreleri

de vardır. Ortada büyük, mermer göbek taşı bulunur. Dileyen burada yatar, dinlenir. Hamam takımlarında peştamal, fırça, kına, sürme, Girit sabunu ve sedef kakmalı nalınlar bulunur. Hamamda âdâb-ı muâşeret kurallarına da sağlık kurallarına da uyulur. Sıcak bölümlere girmeden, ara bölmelerde vücut alıştırılır. Hamam temizliğin yanı sıra, ağrıların giderilmesi, kasların yumuşaması, toksinlerin atılması, kan dolaşımının artırılması, rahatlama gibi etkileriyle de sevilir.

Peştamal

Farsça kökenli kelime, hamamda vücudun belden aşağısını örtecek şekilde bele sarılan ince dokuma bezdir. Çalışırken bele takılan önlüğe, kadınların sokağa çıkarken başları ile gözlerini örttükları dokumaya da denir. Peştamal dikişsizdir ve sarıldıktan sonra iki ucu düğümlenerek kullanılır. Genellikle çizgili, kareli olarak dokunur. Temizliğe önem veren kültürümüz, yıkanma işlerine de önem vermiş, bir hamam kültürü oluşturmuştur. Hamamlarda peştamal kullanımı yaygındır. Bedene sarılır, bel ya da göğüs kısmında düğümlenerek kullanılır. İnce olduğu için suyu rahat geçirir ve yıkanma esnasında hem vücudu örter hem de temizliği engellemez; hızlı bir şekilde kurur. İnce yapısı ile taşıma ve kullanım kolaylığı sağladığı, doğal dokuma olduğu için yüksek emicilik gücüyle günümüzde de havuz ve deniz kenarında, spor etkinliklerinden ve banyodan sonrası tercih sebebidir.

Sohbet Toplantıları

İslamiyet öncesi döneme kadar uzanan bir âdettir. Genellikle erkeklerin bir araya geldiği, belirli kuralları olan, uymayanların cezalandırıldığı, çeşitli ritüellere sahip, disiplinli fakat eğlencenin de unutulmadığı buluşmalardır. Katılımcılarda dürüstlük, sır saklama, büyüklere saygı ve itaat gibi belli ahlakî nitelikler aranır. Bu toplantılar genellikle uzun kış gecelerinde düzenlenir. Gençler adab-ı muaşeret öğrenir. Meslek, makam-mevki ve malî duruma

bakılmaksızın herkesin eşit haklara sahip olması ile sosyal hayatın dengelenmesine katkı sağlar. Kültürün kuşaklar arasında aktarılmasına hizmet eder. "Yâran sohbeti", "kürsü başı sohbeti", "sıra gecesi", "barana sohbetleri", "gezek", "oda teşkilatı", "ferfene" gibi farklı isimlerle anılır. Günümüzde zayıflayan bu gelenek, bazı bölgelerde halen devam etmektedir. "Geleneksel Sohbet Toplantıları", 2010 yılında UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne ülkemiz adına kaydedilmiştir.

Sıra Geceleri

Sıra ile gidilen evlerde yapılan müzikli eğlencelerden, sohbetli toplantılardan- dır. Özellikle Urfa civarında halen önemli bir yeri olan, yaşayan bir gelenektir. Sıra; tanışma, sosyalleşme, istişare, kültür aktarımı ile bir mektep hüviyetindedir. Saz, şiir ve muhabbet bir araya gelir. Genellikle erkekler katılır. Çocuklar da götürülerek, usul erkân öğrenmesi sağlanır. Bu tür gecelerde olduğu gibi, uyulmadığında ceza verilen kesin kuralları vardır. Dinlemek

önemlidir, müzik başladığında başka bir şeyle meşgul olmak, yanındaki ile konuşmak hakaret sayılır. Gazeli yanlış okuyan sanatçı, utancından, bir daha uzun süre bu gecelere katılamaz. Kırgınlıklar, haksızlıklar da bu mecliste ortaya serilir. Sıra gecelerine habersiz misafir çağrılmaz. Mırza, çay, o esnada yoğrulan çiğ köfte, çeşitli salatalar ve katmer, kadayıf gibi tatlılar ikram edilir, oyunlar oynanır.

Barana

Balıkesir Dursunbey ilçesine ait bir gelenektir. Erkekler, genellikle kış akşamlarında, sohbet etmek amacıyla bir evde toplanır. Barana geceleri türkü söylenilen, yenilip içilen bir ortamdır. Sadece bununla kalmaz; aynı zamanda gençler için bir okul görevi görür. Bir nevi âdâb-ı muâşeret okuludur ve gönüllülük esas olmasına rağmen ciddi, kesin kuralları vardır. Küfür-lü konuşma, kavga etmek gibi davranışlar ağır ceza alır. Sohbetin yöneticisine “ba-

rana başkanı”, katılanlara “ahbap” adı verilir. Başkanın sözleri belirleyicidir. Akşam, sohbet evine topluca gidilir. Evin önüne gelince, “Sabahtan kavuştum ben bir güzele” türküsü söylenir, zeybek oynanır. Eve girilirken “Sohbetin hayırlı olsun” denir. Sabah ezanına kadar devam eden sohbette, küçüklere “küçük ahabap” denir ve onların her davranışından kendilerini getiren ahabap sorumlu olur.

Ferfene

Özellikle köy ve kasabalarda yaşatılan bir gelenektir. Çoğunluğun toplandığı düğün, bayram gibi vakitlerde, bazı yörelerde ise daha sık olarak yapılan, yemekli, oyunlu bir toplantıdır. Yemek -genellikle pilav- için herkes evinden malzeme getirir. Köy odalarında yahut sırayla evlerde yapılır. Erkekler has bu eğlencede, yemeğin ardından çeşitli oyunlar oynanır. Atışmalar, maniler, bilmeceler olur. Fıkralar anlatılır, cezalı oyunlar oynanır. Küsler barıştırılır,

köy için gerekli konular görüşülüp, kararlar alınır. Yaşlılar çeşitli hikayeler anlatarak, gençlere usul erkân öğretirler. Hoş görülmeyen, ihtar gerektiren davranışlar sert yaptırımlarla karşılanır. Kişinin ayakkabısının ters çevrilmesi, bir daha ferfeneye katılamayacağı anlamına gelir. Katılımcılardan “delikanlı başı” adı verilen bilgili, saygın, edepli biri başkan olarak görülür. Bazı yörelerde kadınlara özel “kadın ferfenesi” de düzenlenir.

Gezek

Bursa'da yaşayan bu geleneğe, özellikle sonbaharda başlayıp 40 hafta süren ev gezmeleri yapılır. Her hafta farklı bir gezek üyesine gidilir. Müzik ustaları da bu gecede yer alırlar. Gezekler bir nevi müzik adamı, sanatçı yetiştiren bir okul görevi görür. Gezek evinin kapısına kırmızı fener asılması, tekerleme ile başlanması, her hafta sadece bir makam çalınması, oyun havası ile bitirilmesi usuldendir. Gezek aynı zamanda üyeler arası yardımın ya-

pıldığı, dayanışmanın sağlandığı bir kurumdur. Balıkesir'de ise Gezek, her ailenin sırayla birer öğün olarak, günde 3 öğün yemek yapması ve köy odasına götürmesi olarak yaşayan bir gelenektir. Önceleri daha çok yolu köye düşmüş yolcular için yapılıyor olsa da, sonraları özellikle köyün yaşlılarını ağırlamak, ihtiyaç sahiplerine el uzatmak şekline dönüşmüştür.

Semai Kahveleri

Halk kahvehaneleridir. Kahvedeki faaliyetler, kişilerin hem eğlenmesine imkan verir hem de sözlü kültür açısından, edebiyatın desteklenmesine katkı sağlar. Âşıklar, müzik eşliğinde mani, koşma okur, hikaye anlatırlar, semai söylerler, aralarında atışma gerçekleşir. Karagöz-Hacivat gösterileri olduğu gibi, meddahlar da sahne alır. Bu tür kahvelerin en belirgin özelliği, diğerlerindeki gibi masa etrafı sandalyeler şeklinde değil, tiyatro oturma düzeninde

oturulmasıdır. Semai kahveleri, 18. yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl başları arasında etkin olarak yaşamış bir kültürdür. Geçmişte örneklerine İran ve Afganistan'da rastlanmıştır. Eskisi kadar olmasa da günümüzde de halen bu kültürü yaşatan semai kahveleri vardır.

Yâran Sohbetleri

Daha çok Çankırı ve Kütahya'ya özgü sohbet toplantılarıdır. Ayrıca türkü, eğlence, geleneksel oyunlar da içerir. Yâranlarda özellikle dürüstlük, sır tutma, büyüklere itaat gibi değerler aranır. Kökenleri ahilik teşkilatına dayandırılır. Gündüz meslekî beceriler kazandırılan gençler, geceleri sohbet toplantıları ile manevî değerler açısından yetiştirilip denetim altında tutulmuş olurlar. Yâran, birbirini günlük hayatta da destekler, yâran üyesi esnaf

hiçbir zaman iflas etmez. Sohbetlerin kendi içinde usul ve kaideleri vardır. Büyük Başağa, "Yollumuz, yol-suzumuz var mı?" diye sorar. Eğer o hafta suç işlemiş kimse yoksa sesi güzel olan bir yâren Kur'an okur. Geçen hafta içinde suçlu durumları görülmüş, sarhoşluk, geç gelme, kavga, sarkıntılık, kumar, sır saklama-ma, başka bir yâren sohbetine gitme, küfür, hakaret gibi suçları olan varsa cezalandırılır. Sohbet yemeğinde çorba, güveç, pilav ve baklava ikram edilir.

Okuma Toplantıları

Hem sosyal ve kültürel bir disiplin, hem de bir okuldur okuma toplantıları. Toplu-lukta sesi tok bir kişi kitabı okur, diğerleri dinler. Dinlemenin, oturmanın, okumanın bir adabı, usulü vardır. Kitap okumayı bi-reysel bir faaliyet gören Batı kültürünün aksine, bizde hem toplulukta yapılan, hem de kulağa, gönle hitap eden bir iş-tir. Dinleyiciler için ilim ve hayat yolunda eği-tici bir unsur olur bu toplantılar. Göz usulü görür, kulak metni dinler, ahengi duyar,

zihin yeni şeyler öğrenir. Kişi dinleyerek aktif bir eğitimin içinde yer alır. Hem sözlü hem de yazılı edebiyatımızın zenginleşmesine katkı sağlayıp, bir yandan da dinleyenleri besler. Muhammediye, Hz. Ali Cenkeri, Battalgazi destanı okunur. Toplantılarda bazen halktan insanlar bir araya gelip okur-dinler, bazen bir âlim bir kitabı ders usulü okur.

Helva Sohbetleri

Daha çok Osmanlı döneminde, özellikle kış toplantıları için kullanılan bir tabirdir. Sohbetlerin zengin sofrasına rağmen, başköşe helvada, en başta da keten helvasındadır. Ustalar kolları sıvar, halka şeker ve elenmiş unu yoğurur. Misafirler hem izler, hem söyler, eğlenir. Destanlar, semailer, türküler, oyunlar arasından misafire de mani okuyarak helva ikram edilir. Herkes kendi muhitine uygun insanlarla bu sohbetleri düzenler. Kâh devlet erkanı,

kâh sanat erbabı arasında, sabaha kadar sürer bu sohbet ve eğlence... Ziyafet de, sohbetlerin içeriği ve eğlence şekilleri de katılımcıların durumuna göre değişir. Kimi neşe içinde, kimi ciddi... Helva sohbetleri öyle şan şöret bulmuştur ki pek çok şair kalemını oynatmıştır. Nedim der ki; "Lâleyi bir iki gün anmayalım şimdi hele/ Kâmlar sohbet-i helva ile şirin olsun."

Büyükleri Ziyaret

Büyüklerimiz, insanın geçmişle kurduğu bağı, yani hafızası; bir ağacın kökleri gibidir. Büyükler, hanenin de, ömrün de bereketidir. Onlara hürmetin bir gereği de ziyaret edilmeleridir. Yakın ikamet edenlerin her gün, daha uzaktakilerin özellikle Cuma günleri ziyaret edilmesi âdeti vardır. Bu ziyaretlerde hal hatır kadar, evin ve büyüklerin ihtiyaçları sorulur, sohbet edilir; böylece rahatlamaları, iyi vakit geçirmeleri sağlanır. Torunların da dâhil edil-

diği hafta sonu ziyaretleri ise bütün güne yakın sürer. Böylece evin temizlik, bakım gibi işleri de üstlenilir. Ayrıca aile sofrası kurulur, hem dinlenmeleri hem de torunları ile ünsiyet kurmaları sağlanır. Bu ziyaretlerde geniş aile ve çocuklar da bir araya gelince, telaşı kadar neşesi de artar. Büyüklerin gölgesi çocuklar için bir okuldur, aile içindeki sıkıntılar onların hayat tecrübeleri sayesinde kolayca çözülür.

El Öpmek

Genellikle bir saygı ve hürmet ifadesi olarak kültürümüzde yer alır ve büyüklerin elleri öpülür. Halk arasında özellikle bayramlarda, ziyaretlerde el öpülürken çeşitli tarikatlarda el öpmenin de farklı anlamları ve uygulamaları vardır. Bektaşilerde elin dış tarafı değil içi öpülür. Fatih Kanunnamesi'nde "Çavuşların el öpmek kanunumdur" yazar ki, "Muayyelerde çavuşlar, padişahların ellerini öpmek şerefine mazhardırlar." Cülus ve bayram günlerinde el öpenler de vardır ve kanunda belirtilmiştir. Bir kişi zenginliği, makam mevki sahibi olduğu için eli öpüldüğünde çirkin bir hal alır. Genellikle bayramlarda küçükler, büyüklerin elini öper, alnına koyar. Büyükler de çocuklara harçlık verir. Yine uzun zaman görüşülmedikten sonra bir araya gelindiğinde, özel günlerde el öpme âdeti vardır. Kadınlar yaşları büyük değilse, akraba dışındaki erkeklere el öptürmezler.

Harçlık

Parayı kazanmak kadar, idare etmek de önemlidir. Daha küçük yaştan bu yetkinliğin gelişmesi istenir ve bu anlamda harçlık âdeti güzel bir alıştırmaya sahâsıdır. Normalde anne-baba çocuklara, yaşına göre günlük/haftalık harçlıklar verir. Bayramlarda, karne alındığında, sünnet düğünü gibi zamanlarda daha geniş bir çevreden harçlık toplanır. Genellikle çocuklar harçlıklarının bir kısmını harcayarak, muhakkak bir kısmını da biriktirme

eğilimindedirler. Özellikle annelerin yönlendirmesiyle, bazen çocuğun hayalindeki büyük bir oyuncak için birikir, kimi zaman bir kumbarada fakat genellikle annenin güvenli ellerinde... Çocuklarının hayır işlerine ve vermeye alışması için, harçlıklarından bir miktarını ayırmak, çocuğun yetkinliğini kavileştirir. Sadece çocuklara değil, yetişkinlere de harçlık verilir. Özellikle öğrenciye, gurbete, askere gidene, yola çıkana itiraz kabul etmeksizin harçlık verilir. Bu maddî olduğu kadar, manevî bir kollamanın da ifadesidir.

Komşuluk

“Ev alma komşu al”, “Komşu komşunun külüne muhtaçtır”, “Kötü komşu insanı ev sahibi yapar” ve bu konudaki daha birçok atasözü, komşunun hayatımızda ne kadar önemli olduğunu anlatır. Komşuluk, neredeyse akrabalık gibi görülmüş, çoğu zaman uzaktaki akrabalarımızdan daha çok hayatımıza dâhil olmuşlardır. Düğünlerde, cenazelerde, sevinçli ve kederli anlarda çalınacak ilk kapıdır komşu kapısı. Çeşitli hazırlıklarda komşular bir araya

gelir, yaprak sarıp, baklava açar; erişte keser, halı yıkar. Yeni taşınan bir komşuya, hemen yemek yapamaz diye yemek, dinlensin diye çay ikram edilir. Eşyasına el atılır. Komşunun komşu üzerindeki hakkı da çoktur. Ses ve yemek kokuları ile onu rahatsız etmemek, karşılaşıldığında selam vermek, hal hatır sormak gerekir. Komşusu ile iyi geçinemeyen insanın huzuru da olmaz. O yüzden ev kadar belki ondan da önemlidir, komşunun kim olduğu.

Akrabalık

Arapça “yakın” anlamına gelen “karîb” kelimesinden türemiştir. Soy ve evlilik yoluyla kurulmuş, toplumsal ilişkilerdir. Süt emzirme yoluyla da yeni akrabalıklar –süt çocuğu, sütannesi- kurulur. Türk kültüründe her akrabanın bir ismi vardır ve bu genelde diğer dillerde çok daha azdır. Teyze, hala, dayı, amca, enişte, bacanak, baldız, yeğen, kuzen, dünür, görümce vs. ile her bağı temsil eden bir sıfat bulunur. Akrabalıkla belirlenen, sosyal ilişkiler için

de çok net kurallar vardır. Bazı akrabalar ile evlilik kati olarak yasaktır. Miras için, akrabalık bilgisi şarttır. Bu yüzden kim, hangi derece akraba, net olarak bilmek gerekir. Akrabalık ilişkileri sıkı tutulur. Akrabalık hukuku gereği özellikle düğün, cenaze, bayram günlerinde, hastalık, iflas gibi durumlarda akraba yalnız bırakılmaz. Akraba arasındaki ilişkiye sıla-i rahim denir.

Misafir

Önceleri her evde bir misafir odası bulunurdu. Şimdilerde daha çok salon bu amaçla hazırlanmaktadır. "Azrail'in ve misafirin ne zaman geleceği belli olmaz, ikisine her an hazırlıklı olmak gerekir" di. Bu yüzden çocukların girip dağıtamayacağı, her zaman derli toplu ve temiz duran bir oda misafir için hazır edilirdi. Ekseriyetle en yeni ve güzel eşyalar bu odada bulunurdu. Misafir, "Tanrı misafiri" olarak görüldüğünden, ikramda, ağırlamada kusur edilmemeye çalışılır. Eve misafir gelmiş kişi, ev sahibinin

dargın olduğu biri bile olsa, hürmetli ve güler yüzlü davranılır. İkram olarak evde ne varsa misafire sunulur, pek çok yerde "Aç mısın?" diye sorulmadan misafir için sofraya kurulur. Hemen her evde misafir terliği, misafir havlusu, çarşafı gibi, yeni, misafire özel eşyalar da vardır.

Hasta Ziyareti

Acizliğimizi tattığımız demlerdir hastalık halleri. O demlerde arayıp sorulmak, ihtimam görmek, teselli edilmek isteriz. Böyle bir gönlü ziyaret etmek, kültürümüzde her zaman önemli görülmüş, insanlık vazifesi addedilmiştir. Hastanın yanında kalmakla ziyaret edenin de gönlünün merhamet ile dolacağı ifade edilir. Hastaya sağlıklı yiyecekler götürülür, moral verecek konuşmalar yapılır ve ziyaret uzatılmaz. Hastadan dua istenir ki, duasının makbul olduğuna inanılır. Bütün hastalara manen destek olmak adına da dualarda

muhakkak dertlilere deva, borçlulara edanın yanında, "hastalara şifa" istenir. Yunus Emre'ye sözü bırakalım:

*"Bir hastaya vardın ise, bir içim su verdin ise,
Yarın anda karşı gele, Hak şerâbın içmiş gibi."*

Hemşehrilik

Memleketleri aynı olan kişilerin birbirlerine göre durumuna denir. Özellikle büyük şehirlere göçün artması ile hemşehrilik önem kazanmıştır. Kişilerin coğrafi olarak kökleri, böylece kendi kültür ve gelenekleriyle olan bağları, kimlikleri, hemşehrilikle yaşamaya devam eder. Tanımada kolaylık ve aidiyet hissi doğurur. Kökleri aynı coğrafyada olmanın getirdiği güvenle, yabancılar arasında güvenilecek limanı temsil eder hemşehrilik. Hemşehrilik aynı zamanda bir örgütlenme biçimi olarak görülür. Hemşehri dernekleri sivil toplum örgütleri arasında ciddi

bir yer tutar. Hemşehri dükkanları, kahveleri bilinir. Çalışan ya da işveren bulma, kiracı ya da ev sahibi bulma gibi konularda da oldukça işlevseldir. Kişiler hemşehrilerinin bulunduğu semtleri yerleşmek için tercih eder, onlardan alışveriş eder, beraber düzenlenen etkinliklere katılır, memleketlerinin festivallerine iştirak ederler. Aynı kültüre, aynı coğrafi köklere sahip olmanın neticesi kurulan özdeşliktir hemşehrilik.

HALK KÜLTÜRÜNÜN
RENKLERİ

Musâfaha

“Tokalaşma” anlamındaki Arapça kelime-
dir. Anlaşmak, tebrik, selamlaşma, tanış-
ma, sevgi ifadesi olan bir el sıkışmadır.
Neredeyse insanı tanıtan bir harektir
musafaha. Kişinin eli tutuşundan, hislerini
okur ustası. Bir konu üzerinde karşılıklı ç-
ekişme olduğunda, son noktayı koyan el sı-
kışmadır. Bu artık, “Anlaştık, sözler bitti!”
anlamına gelir. Musâfaha, o insanla artık
tanışıldığının da ifadesidir. Muhabbeti
arttırır, selamlaşma tamamlanır. Cuma

ve bayram namazlarından sonra da cemaat içinde musafaha yapılır. Musâfahanın da adabı, usulü vardır. Muhatabın elini çok sıkmamak kadar çok gevşek tutmamak, hızla eli geri çekmemek, ilk elini uzatanın geri çekmesini beklemek, sağ el ile musafaha etmek gibi incelikleri vardır. Musâfaha için uzatılan elin geri çevrilmesi uygun olmadığı gibi, küslüğü de anlatır.

Nevruz

Gündüz ile gecenin eşit olup, ilkbaharın
ve yılın başladığı gün sayılan 21 Mart
günüdür. Farsça “yeni gün” demektir.
Birçok medeniyette kutlandığı gibi, farklı
coğrafyalarda da kutlanır ve tarihi çok es-
kiye dayanır. Bugün yeşil alanlara, kırlara
çıkılarak bir bayram gibi kutlanır. Nevruz
için “bahariye” denilen şiiirler yazılmıştır.
Baharda tabiatın canlanması ile insan
neşe dolar ve bu hisler şiiirlerde kendini
gösterir. Nevruz kutlamaları da o şiiirleri

yazan ruh halinin dışavurumudur. Yılın başı kabul edildiği için münecimler takvimi 21 Mart’ta hazırlar, padişaha sunardı. Nevruz kutlamalarında su ve ateş unsurları ön plana çıkar. Günümüzde genellikle meydan benzeri yerlere yakılan ateşin üzerinden atlanarak, eğlenilir. Tahıllar çimlendirilip nevrız masasına konulur. Masada Kur’an, ayna, su, meyve, tahıllar ve tatlılar bulundurulur. Oyunlar oynanır, beraber yemek yenilir.

Hıdırellez

Eski takvimlerde yıl yaz ve kış olarak ikiye ayrılmıştır. Takvimler 6 Mayısı gösterdiğinde 186 günlük "Hızır" yani yaz başlar. Darda kalanların yardımcısı Hızır ile denizlerin hâkimi İlyas bugün buluşmuştur. Hıdırellez, Hızır ve İlyâs isimlerinin halk ağzında aldığı şekildir. İslam öncesine kadar giden bu âdet, özellikle Anadolu, Balkanlar ve Ortadoğu'da kutlanır. Türkistanlı müellif Hazîni, bütün Mâverâünnehir'de Hızır-İlyâs adına şenlikler yapıldığını yazar.

Baharın gelişi ile tabiatın canlanmasını pek çok kültür, farklı sebeplere/güçlere bağlayarak kutlamış, bu şenlikler Hızır-İlyas şahsiyetleri etrafında gelişerek, İslamî halk kültürüne dâhil olmuştur. Hızır bolluk-bereket, sağlık, zenginlik, kısmeti simgeler. Hızır'ın yeryüzünde dolaştığı ve dokunduğu şeylere bereket getirdiği inancı olduğundan, geceleyin yiyecek kaplarının, ambarların ve cüzdanların ağızı açık bırakılır. Dilekler bir kağıda yazılıp, gül ağacı dibine konur yahut küçük bir modeli yapılır.

Nazar

"Bakmak, görmek" anlamındaki kelime, Türkçede, "Beğenilen bir şeye kıskançlıkla bakmak ve zarar verecek şekilde onu etkilemek" manasında, "nazar etmek" (göz değmek) şeklinde kullanılır. Nazarın tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Nazarın kişiyi mezara koyabileceğine inanılır. En açık etkisi dişinin sütünün kesilmesi, ekinlerin kurumması gibi, hayat kaynağı olan sıvıyı yok etmektir. Göz, ruhun dünyaya açılan penceresidir ve kem gözün

nazarı zarar verir. Bazen beğeni dolu bakışların da nazar değdirebileceği vakidir. Bu tür durumlarda "maşallah" sözü, koruyucu etki için söylenir. Nazar değmesin diye çeşitli yollara başvurulur. Çeşitli abartılı, süslü objelerin, altın ve nazar boncuğunun da dikkati başka yöne çekerek kötü bakıştan koruduğu düşünülür. Yine çeşitli dualar, esmaül hüsna terkipleri nazar için yazılır ve kişi bu yazıları üzerinde taşır.

Kurşun Dökme

Tarihi Sümerlere kadar dayanan eski bir şifa geleneğidir. Aslında, erimiş kurşunun suya dökülüp, bir anda katılaşması esnasında büyük bir enerji açığa çıkar ve bunun kişideki kötü enerjiyi bloke ettiği, dağıttığı düşünülür. Halk arasında kurşun döken kişi, “el almış” ya da ocak, yani başka bir kurşun döken kişiden izin almış olmalıdır. Bu işi genellikle yaşlı bir kadın gerçekleştirir. Önce kurşun derin bir keçede eritilir. Kişinin başı ya da bedeni

üzerine bir bez gerilir. Bu bezin üstünde kurşun, su dolu bir kaba hızlıca dökülür. Katılaşma anında çeşitli şekiller alır. Kurşun döken kişi bunlardan bir sonuç çıkarır ve “Göz değmiş!”, “Kalbin temiz!” gibi yorumlar yapar. Kimileri bu yorum işinin uygun olmadığını, nazar gibi durumlarda sadece kurşun dökülmesinin faydalı olacağını söyler.

Semt Pazarları

Farsça “bâzâr”dan türemiştir pazar kelimesi. Sosyal hayatın en dinamik alanlarından. Meyve, sebze, kumaş, kıyafet, mutfak eşyası, çeşit çeşit ürünlerle her türlü rengi, kokuyu barındırır. Sadece belirli ürünlere has pazarlar da kurulur. Kurulduğu semte, güne, satılan ürüne göre isim alabilir pazarlar. Bazıları şehir dışından kalkıp gelmesine sebep olacak kadar meşhurdur. Halkın, daha uyguna ürünler satın alabildiği, zengin çeşidi, ne-

şeli esnafı ile dinamik bir açık hava alışveriş merkezi gibidir. İnsanlar için kaynaşma, sosyalleşme alanlarıdır. Semt pazarlarının satıcı naraları, pazarların en renkli unsurlarındandır. Espirili cümlelerle yazılmış fiyat etiketleri de cabası. Satıcıların müşterileri davet eden bağışmaları yanında, kendi aralarındaki atışmalar da pazarları canlı tutar. Pazarların göze çarpan bir başka detayı da alacağınız gıda ürünlerinin tadına bakabilmenizdir.

Pazarlık

Alıcıyı ve satıcıyı terletse de, alışverişin vazgeçilmez yanlarından biridir pazarlık. Bir ürünü uygun fiyata almanın keyfi için alıcı, pazarlıkta ısrara gönüllü olur. Yeni tarz alışveriş sistemi artık pazarlık ihtimalini bitirse de, bitpazarlarında, Kurban bayramı öncesi hayvan alımında sıkı pazarlıklara hala şahit olabiliyoruz. Pazarlığın da çeşitli püf noktaları var elbet. Çok istekli görünmemek, "Ayağımız alışsın!" gibi kalıp ifadelerle samimi bir şekilde in-

dirim istemek, fiyatı önce satıcının söylemesi, ürünü satıcının tanıtmasını beklemek, diğer alternatiflerin fiyatını söylemek, "Sonra ödersin!" tuzağına düşmemek bunlardan birkaçıdır. Tabi en başta, kişinin pazarlık yapılacak ve yapılmayacak yeri de ayırt etmesi gerekir. Pazarlık, fiyat konusunda yetkisi olan kişi tarafından yapılmalıdır. Bazı alışverişlerde pazarlık âdettendir ve terk edilmez. Kurban satışında olduğu gibi.

Yöresel Şenlik ve Panayırılar

Yeni nesillerin daha çok şehirlerde yaşamaları, şehrin kendine has hızlı, pratik ve standartlaşmış bazı unsurları, gençlerin anne-babalarının memleketlerine, ülkemizin yöresel zenginliklerine yabancılaşmalarına sebep olmaktadır. Yöresel şenlik, panayır ve festivaller, hem kültürün yeni nesillere aktarılmasında hem yörenin zenginliklerinin tanıtılmasında hem de turizm açısından fayda sağlar. Gerek Anadolu'da gerek büyükşehirlerde belli

yörelere ait şenlikler düzenlenir. Böylece şehir insanı da belki yıllardır gitmediği memleketinin ürünleri ile hasret giderir. Bu tür şenliklerde yöresel yemekler tanıtılır, yöreye özgü gıda, tekstil ve ev eşyaları, turistik eşyalar satılır. Bölgenin tanıtımı için stantlar açılır. Çocuklar için oyunlar ve gösteriler, ziyaretçiler için yarışmalar düzenlenir. Halk sanatçıları program yapar, halk oyunları oynanır, yöresel kıyafetler tanıtılır.

Halk Meteoroloisi

Hayvancılıkla, toprakla uğraşan insanlar için hava şartları oldukça önemlidir. Tecrübeler sonucu eski takvimlerde yer almış, hava şartlarını belirten tabirler, sıcaklıklarla ilgilidir ve hiç şaşmaz. Yıl Kasım ve Hızır olmak üzere ikiye ayrılır. Hızır günleri yazı (6 Mayıs-7 Kasım), Kasım (8 Kasım-5 Mayıs) kışı temsil eder. Kış devresi Kasım, Zemheri, Hamsin adında 45'er günlük üç ana bölüme ayrılır. Bu 135 günlük bölüm en şiddetli soğukları

içerir. Hamsinden sonra kışı tamamlayan 45 günlük bir zaman dilimi daha vardır ve 21 Mart-6 Mayıs arasıdır. Zemherir (Erbain) kışın en sert günleridir, 40 gün sürer (22 Aralık-31 Ocak). Hamsin 45-50 gündür. Eskiler Zemherir ve Hamsin günlerine "sayılı doksan" derler. Cemreler hamsin içinde düşerler. Ağaç dikme, leyleklerin gelmesi, bağ budama, kalem aşısı, bereketli yağmurlar, hep bu takvimle hesaplanır.

Cemre

Arapça "kor, ateş" manasına gelir ve baharın müjdecisi olarak görülür. Halk inancına göre yedişer gün arayla önce havaya, sonra suya, en son da toprağa düştüğü varsayılır. Cemre düştüğü vakit, hava, su, toprak ısınmaya başlar. Böylelikle kışın kuruyan dallara su yürür, toprak altında hareketlilik başlar, tabiat canlanır. Cemrelerin düşmesi ile sıra Nevruz kutlamalarına gelir. Cemre, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir ve edebiyatımızda

da kendine yer bulmuştur. Divan şairleri cemreye övgü dolu şiirler yazmışlardır ve bunlara "cemreviye" denilir. Halk için hava olayları önemli olduğundan, cemreleri gözlemek, sıradakini beklemek keyifli bir hal almıştır.

Kuşdili

“Isık dili” de diyebiliriz. Kelimelerin yüksek perdeli ısık ve melodilerle söylenmesidir. Daha çok Giresun, Ordu, Gümüşhane başta olmak üzere Doğu Karadeniz bölgesinde kullanılır. Dağlık, engebeli alana dağılmış köylerde, uzaktaki bir insanla haberleşmenin pratik bir yolu olarak yaygınlaşmıştır. Bölgede kuşdilinin, yüzlerce yıldır kullanıldığı düşünülmektedir. Sadece Türkiye’de değil tüm dünyada bu şekilde ısık ile konuşan insanlar vardır ve bu

ısık dillerinin 60 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Günümüzde cep telefonlarının iletişimi kolaylaştırması ile kuşdilini kullananların sayısında azalma gözlemlenmiştir. Kuzey Anadolu Dağları’nın kuzeyindeki bir köyde, her sene düzenlenen festivalde, kuşdiline yönelik yarışmalar yapılır. Kuş Dili, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’ndedir.

Kuşçuluk

Çeşitli sebeplerle kuşların eğitilmesidir. Osmanlı zamanında avcılar doğan, atmaca gibi kuşlar yetiştirir, sarayda bu tür vazifelilerde görev alırlardı. Güvercin ise posta teşkilatında, istihbaratta kullanılırdı ve oldukça önemliydi. Haberleşmeyi sağlayan posta güvercinleri, kuşçuluğu bir meslek haline getirmiştir. Evliya Çelebi 1600’lü yıllarda İstanbul’da kuşbazların 500 civarında dükkanı olduğunu yazar. Bir bağımlılık, hastalık gibi nitelendirilen

kuşçuluk, günümüzde daha çok cins güvercinlerin beslenmesi, uçuşa hazırlanmaları, çeşitli hareketler için terbiye edilmeleri ve yarıştırmalarını kapsayan bir hobidir. Kuşlarla bu şekilde ilgilenen insanlara “kuşbaz” denir. Kuşbazlar, pazar kurup, orada kuşlarının hünerlerini sergiler, iyi eğitilmiş kuşları oldukça yüksek fiyatlarla meraklılarına sunarlar. “Taklabaz”, “şamî”, “mısırî”, “demkeş” gibi onlarca güvercin türü vardır.

Vakıf Malı

Kültürümüzde 4 vav'dan sakınılması öğüt verilir. Vav harfi ile başlayan bu dört şey "vallahî" diyerek lüzumsuz yere yemin etmek; sorumluluk hassasiyeti taşımayan bir "valî" yani yönetici olmak; hakkını veremediğin bir "vasî" olmak ve "vakıf"tır. Medeniyetimizde binlerce vakıf kurulmuş, bunlar hem halka hem diğer canlılara hizmet etmişlerdir. Hizmetçi kızların mahcup olmaması için, kırdıkları eşyanın parasını ödeyen vakıflarımız da vardır, evlenecek

gençlere çeyiz hazırlayanları da. Maddî ve aynî yardımlarda vakıflar, sosyal hayatın can damarı gibidirler. İşte "tüyü bitmemiş yetimin hakkı" olan vakıfların malları, imkânları gelişigüzel kullanılmaz, kesinlikle israf edilmez. Vakıf malına karşı hassas olmak gerektiği sıkça dile getirilir.

Hayvan Haklarını Koruyan Vakıflar

Medeniyetimiz, dünyanın başka yerlerinde eşine ender rastlanır vakıfları haizdir. Allah'ın dilsiz mahlûkları denilen hayvanlara hizmet için kurulan vakıflar, şekil olarak da bu ince ruhu dışa vurur bir estetik değer taşır. Camilerin güneş gören, rüzgar almayan cephelerine kondurulan serçesaraylar böyle eşsiz imzalıdır. Başta leylekler olmak üzere, göçmen kuşlara hizmet veren gurebahane-i laktakan, dünyadaki ilk hayvan hastanesidir. Kanuni

Sultan Süleyman zamanında kurulan bir vakıf, binek ve besi hayvanlarının otlayabileceği meralar açmakla görevlidir. Eyüp Sultan civarında, göç sırasında yaralanan leyleklere hizmet eden bir vakıf uzun yıllar hizmet vermiştir. II. Bayezid, Bayezid Camii'nin güvercinlerini yemlemek için her yıl 30 altın vakfetmiştir. Şam'daki Kediler Câmii de yavru kedilerin himayesi ve her türlü bakımı ile ilgilendir. Daha nice sayılabilecek bu vakıflardan, Batılı seyyahların hatıratında da hayretle bahsedilir.

Halk Hekimliği

“Kocakarı ilacı” denilerek hor görülen çeşitli karışım ve yöntemlerin dışında, yüzlerce yılın tecrübesi, bilgeliği ile insanlara şifa olmuş bir hekimlik yönü vardır halkın. Bazen sözlerde, bazen terkiplerde devayı sunar. “Güneş girmeyen eve doktor girer!”, “Ayağını sıcak tut, başını serin!” bu cümleden sözlerdir. Halk hekimliği temizlik, güneşin enerjisi, temiz hava, iyi bir uyku, gündelik olayları kafaya takıp sorun etmemek gibi düsturlar yanında, dertlere

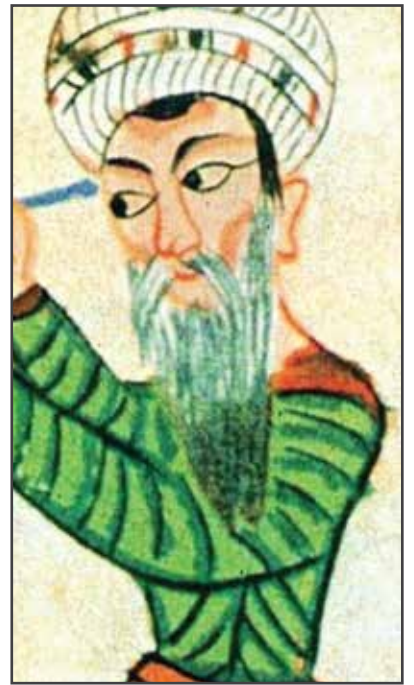
deva olması için en çok bitkilerden yararlanmıştır. Nesilden nesile aktarılan terkipler kimi zaman “ocak” denilen kişilerin elinden yayılır hastalara. Egzama gibi çeşitli deri hastalıkları için bu tür terkipler bilinir. Ayrıca bergamot yağının diş ağrılarını iyi gelmesi, kantaron yağının yaraları iyileştirmesi, çınar kabuğu kaynatılarak dıştan sürülürse romatizma ağrılarını dindirmesi gibi bilgiler de umuma mal olmuştur.

Halkın Vakti, Saati

Ahmed Haşim’in Müslüman Saati’ne hürmetle, halkın vaktinden de bahsedelim. Hayatın düzen içinde gitmesi için, her işin vakitlice yapılması elzemdir. Bu sadece, horozların ötmesi ile uyanan hanımların, ev işlerine başlama saati değildir. Her işin bir vakti vardır ve vaktinden önce ya da sonra olması usule aykırı görülüp, hoş karşılanmaz. Evlerin işi sabah erkenden bitirilir, sonraya bırakılmaz. Akşam yemeği de vakitlice hazır edilir. El işleri, komşu

oturmaları, kapı önü sohbetleri ancak bu işler bittikten sonra yapılır. Beylerin eve döneceği saate iş bırakılmaz, o saatte evde olunur. Bir Azrail’e bir misafire her zaman hazırlıklı olunması gerektiği söylense de, misafir de evin uygun vaktini kollar. Gece geç vakte ziyaret kalmaz.

HALK KÜLTÜRÜNÜN RUHU

Kandil Geceleri

Mübarek kabul edilen bazı gecelerdir. II. Selim döneminde bu geceler, camiler kandillerle süslediği için kandil gecesi olarak anılmaya başlanmıştır. Bunlar Mevlid (12 Rebiülevvel), Regaip (Recep ayının ilk Cuma gecesi), Mirac (27 Recep), Berat (15 Şaban) kandilleri ve Kadir Gecesidir (27 Ramazan). Kandil günlerinde evlerde özel yemekler, tatlılar yapılır, konu komşuya, ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Cami, türbe ziyaretleri artar. Mevlidler

okunur, hatim duaları yapılır. Bazı camilerde sakal-ı şerif ziyareti tertip edilir. Bunlar için büyük camilere gidilir yahut hanımlar kendi aralarında program yaparlar. Oruçlu olanlar için akşam güzel bir sofraya hazırlanır, eve muhakkak kandil simidi alınır. Kandil tebriği için büyükler aranır. Akşam ezanından sonra, camilerde de programlar yapılır. Gece boyunca daha çok ibadet edilir, toplu halde Kur'an okunur, sohbet ve dua edilir.

Mevlid

Arapça "viladet, doğma, doğuş" kelimesinden türeyen mevlid, "doğum yeri ve zamanı" anlamına gelir. Özellikle rebiülevvel ayının 12. gecesi Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğumunu, bu vesileyle yapılan merasimleri ifade için kullanılır olmuştur. Mevlid, Peygamberimizin (s.a.v.) doğumuna duyulan sevincin izharı, rahmete vesile olmasının fiilî duası olarak, Kur'an okumak, yemek yedirmek, sadaka vermek, mevlid-i şerif okunması

gibi şekillerde kendini gösterir. Şerbet dağıtılır, tebrikleşilir, camilerin minareleri aydınlatılır, kandillerle süslenir. Halk da helva yapar, komşularına ikram eder. Kimi yörelerde hamur işleri yapılır, dağıtılır. Komşular dışında cami, türbe çıkışlarında da yiyecek dağıtanlar olur. İslam coğrafyasında mevlid, yüzyıllarca halktan devlet kademesine kadar büyük önem verilerek kutlanmıştır.

Ramazan Ayını Karşılama

Ramazan ayı için haftalar öncesinden hazırlıklar başlar. Evler, sokaklar, camiler temizlenir. İkram bollaşacağı için, kiler mümkün merteye doldurulur, eksikler giderilir. Bir ay boyunca devam eden bir ibadet olduğu için, Türk geleneklerini, estetik zevkini aktarmak ve devam ettirmek de daha kolay olmuştur. Ramazan mutfağına, sofraya, edebiyata, ahlakî yaşantıya, eve, sokağına, camiye, çarşıya gelir. Hanımlar envai çeşit yemek için hazırlık

yapar, eşi dostu iftara çağırırlar. Camilere teravih namazına gitmek, gündüz de mukabele takip etmek için organize olurlar. Yakın çevreden ve akrabadan başlayarak, sıkıntı içinde olanlara da gıda yardımı gönderilir. Bu yardım ramazanda da sofraların açılması şeklinde devam eder. Bir yandan da fıtır sadakası hesaplanır. Hilalin gözlenmesi, camilerde kandillerin yakılması, mahyaların hazırlanması, davulcuların hazırlığı, fırıncının ramazan pidesi için usta ayarlaması ramazan ayının tatlı telaşlarındandır.

Mahya

Farsça "mâh" (ay) kelimesinden türemiştir. İki minare arasında gerilen iplere asılan kandiller ile kurulmuş ışıklı süslemedir. Mevlid gecelerinde minarenin kandille ışıklandırılmasının hoş karşılanmasıyla mahyacılığın doğduğu görüşü vardır. Ramazan ayına mahsus olsa da, kimi özel zamanlarda yapıldığı da vakidir. Osmanlı'da mahyacı, atlas üzerine incilerle, kuracağı mahyanın küçük bir örneğini çizer, saray izin verirse kurardı. Ramazanın ilk

15 günü yazı, kalanında resim olarak kurulurdu. İstanbul camilerinde kurulan mahyalarda genellikle Fetih Sûresi'nin ilk ayeti, "Bismillah", "Hoş geldin ya ramazan", son günlerde "Elveda" gibi yazılar süslü yazı ile yer alırdı. Resim olarak da gül, fulya, kız kulesi, cami, ay yıldız gibi motifler kullanılırdı. Süleymaniye Camii'nin ünlü mahyacı Abdüllatif Efendi balıklarla kayıkların yer aldığı panoları ileri geri oynatarak, mahyalara hareket vermiştir.

Diş Kirası

Cömertliğin coştığı ramazan ayının en zarif âdetlerinden biridir. Osmanlı'da özellikle devlet ricali ve zenginler uygularken, günümüzde de yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bir oruçluya iftar ettirmenin büyük sevabından nasiplenmek isteyen ev sahibi, misafirine diş kirası ile teşekkür eder. "Soframızda iftar ettiniz, dişleriniz yoruldu!" dercesine hediye takdim eder. Misafirin durumuna göre bazen para, bazen kitap-kalem hazırlansa da, her halükarda

diş kirası güzel bir sunumla verilir. Zamanla, sadece ihtiyaç sahipleri için değil, sofradaki her misafiri kapsayacak şekilde uygulanır olmuştur. İncitmeden infak etmenin en güzel cisimleşmiş hallerinden biridir. Yusuf Kâmil Paşa ve Zeynep Hanım, Sultan Abdülaziz'e konak tapularını diş kirası olarak sunar. Sultan Abdülaziz ise kabul edip, tekrar hediye eder. Bunun üzerine Sultan'a Şeyh Hamdullah hatlı bir Kur'an-ı Kerim hediye ederler. Hoş bir hatıradır.

Zimem Defteri

Veren eli, alan elin görmediği; hatta alan eli de veren elin görmediği bir ramazan âdetidir. Eskiden bakkalların veresiye defterleri olurdu. Bu defterlerde kimin ne kadar borcu bulunur, kişiye özel sayfaya not edilirdi. İşte ramazan ayının gelmesiyle coşan hayır işleme gayreti ile, bir hayırsever, bilmediği bir muhitteki bakkala gider, zimem yani borç defterinden rastgele bir sayfa açtırır ve oradaki bütün borcu öderdi. Bazen bütün defteri alan hayırseverler

de olurdu. Bugün bile, çeşitli semtlerdeki bakkalarda böyle defterler tutulmakta ve gizli hayırseverler bu eski ve güzel geleneği yaşatmaktadır. Bugünün şartlarına uygun olarak, bizler de televizyondan, sosyal medyadan bu hayırdan haberdar olmaktadır.

Hacı Uğurlama ve Karşılama

Evvelde hacca gidenler parmakla gösterilecek kadar azdı. Şimdilerde sayıları artsa da aynı sevinçle uğurlanırlar ve karşılanırlar. Hacca gidecek kişi ziyaret edilir, hediyeler götürülür. Akrabalar hacı adayını yemeğe çağırır. Hacca gidene, orada vermesi için sadaka emanet edilir. Hacı adayı, Türk bayrağı asılı arabalara bindirilir, havaalanına kadar uğurlanırlar. Dönüşte hacılar seccade, tesbih, takke, başörtüsü, yüzük, misvak gibi hediyeler getirir. Hoş geldin

ziyaretine gelenlere bu hediyelerden verilir. Hurma çeşitleri ve kutsal topraklardan alınmış zezem takımları ile sunulan zezem sabit ikramdır. Hatıralar, ziyaretlerin başlıca konusudur. Önce ya da sonra, herkesle helalleşmek için hacı yemeği verilir. Dönüşte, hacının gözleri öpülür. Bazı bölgelerde hacıların evlerinin kapısı süslenir, boyanır. Kâbe resmi yapılır. Hac sonrası kişi, itibarlı bir unvan olarak "hacı efendi", "hacı hanım" olarak anılır.

Arefe Günü

Dini bayramlardan bir gün öncesindeki gündür. Arefe günü çeşitli gelenekleri ve terimleri kendinde toplar. En tatlısı, bayramlıklarını erken giyip sokakta gezen çocuklara, erken açmış çiçek gibi, "arefe çiçeği" denmesidir. Arefe günü kabirler ziyaret edilir, temizlikler yapılır, dualar edilir. Elazığ'da bir gün önce hazırlanan çörek ve şekerler, kabir ziyareti sonrası çocuklara dağıtılır. Bilecik'te arefe günü meydana toplanan çocuklara büyükler şeker verir.

Pişi, yufka ekmeği gibi hamur yiyecekleri yapılarak komşulara dağıtılır. Sivas'ta tuzsuz, susamsız simit pişirilir ve bayramda kapı kapı gezen çocukların taşıdığı sopaya bir tane bu simitten takılır. Kurban bayramı arefesinde oruçlu olunur. Arafat'takiler taklit edilerek, herkes kendi evinde, camide vakfeye durur. Belirli sayılarda kelime-i tevhid, salavat gibi dualar edilir, İhlas Sûresi okunur.

Bayramlaşma

Kültürümüzde Ramazan ve Kurban Bayramlarında bayramlaşma ziyaretleri oldukça önemlidir. Sosyal bir ibadet hükmünde olan bayramlaşma, bayram sevincinin başkalarıyla paylaşılmasıdır. Bayram namazından sonra ilk bayramlaşma cemaatle yapılır. Daha sonra evde bütün aile birbirinin bayramını tebrik eder. Ziyaretlerde usulen önce küçükler büyüklerin evlerine gider. El öpülmesi, küçük çocuklara harçlık verilmesi, ikram olarak

tatlı ve özellikle baklava sunulması adettir. Kolonya ve şeker olmazsa olmazdandır. Ziyaretler çok uzun tutulmaz. Özellikle yakın olanlardan başlayarak uzak akrabalar, komşular, hatırlı tanıdıklar da ziyaret edilir. Uzaktaki yakınlarla bayram tebrik kartı göndermek maalesef eskilerde kalmış güzel bir âdettir. Şimdilerde aramak yahut mesaj göndermek ile bu eksiklik telafi edilmeye çalışılır.

Şeker Toplama

Çocuklar için Ramazan ve Kurban Bayramının olmazsa olmazlarından biridir şeker toplamak. Bayram namazından sonra başlanır ve genellikle ilk gün daha çok mesai yapılır. Mahalle, köy yahut artık büyükşehirlerdeki çocuk apartmanlarını ve komşu bir iki apartmanı kapı kapı gezerek, "Bayramınız mübarek olsun!" derler ve şekerlerini almak üzere ellerini uzatırlar. "Sen kimin çocuğusun?", "Ne kadar büyümüşsün!", "Annen-baban nasıl?" gibi çeşitli sorulara da muhatap olan çocuklar, şekerin çeşidine göre sevinçle hemen bir başka kapıya giderler. Çocuklar bir poşetle yahut bayramlık çantalarıyla çıktıkları toplama işinden sonra zevkle şekerlerini sayar, çeşitlerine göre gruplandırır, hazinesini ortaya serip keyfini sürer. Arkadaşlar arasında bazen değiş tokuş yapılır, çikolata ya da iyi şeker veren evler hemen diğerlerine de söylenir. Genellikle bir kapıya sadece bir kez gidilir.

Ahretlik

Bir tür kardeşlik, arkadaşlık sözleşmesidir ki, ahirete kadar uzaması amaçlanır. Kirvelik, sağdıçlık gibi tasavvurî akrabalıktır. Genellikle hanımlar arasında olur. İki kız, ahretlik olmayı istediğinde ailelerine söyler ve duruma göre birinin evinde merasim yapılır, mevlit okutulur, dua edilir. Davetliler ufak tefek hediyeler getirirler. Kızların aileleri de, ahretlik seçilen kıza bohça hazırlarlar. İki kız davetlilerin huzurunda “Ömrü billah ahretlik olacağını-

za, birbirinizi gücendirmeyeceğinize ve kollayacağınıza buradaki herkes şahit olsun mu?” sorusuna üç kez “Evet” derler. İki kırmızı tülbent getirilir ve kızlar birbirinin başına bağlar. Sonra helva yapılır, yenilir. Ahretlik kızların ana-babasını ahret anne, ahret baba bilir, bu uygulama ahretlikler evlenince çocuklara kadar uzanır. Ahretlik hanımlar düğün gibi törenlerde aynı elbiseyi giyerler. Güven üzerine kurulu daha pek çok şartları vardır. Ahret kardeşliğinden dönmeye hoş bakılmaz.

Yetimi Gözetmek

Yalnız olmak, tek başına kalmak anlamındaki “yütm” kökünden türeyen yetim, çeşitli nesnelere yalnızlığını, teklifini ifade eder. İnsanlar için de babası vefat etmiş çocuğa yetim denir. Annesi ölmüş çocuğa öksüz dense de, annesi ya da hem annesi, hem babası ölmüş çocuğa yetim dendiği de olur. Kültürümüz toplumdaki nispeten zayıf insanları korumak üzerinde önemle durur. Dullar, yoksullar, yetimler bunlardır. Yetimlere kol kanat germek,

ihtiyaçlarını gidermek, gönüllerini hoşnut etmek de çok kıymetli ibadetler, davranışlar olarak benimsenmiştir. Yetim başı okşanır, yetime kol kanat gerilir. Yetim malı yemek büyük günahlardandır. Yetimlere haksızlık edenlerin iflah olmayacağına inanılır ve bunu destekleyen pek çok olay, menkıbe dilden dile dolaşır. Yetimler halk katında gözetildiği gibi, devlet de (Darüleytam, Çocuk Esirgeme Kurumu vs.) çeşitli kurumları ile yetimlere kol kanat gerer.

Sakal-ı Şerif Ziyaretleri

Türklerin "mukaddes emanet" olarak gördüğü kıymetli varlıklardan biri de sakal-ı şeriftir. Topkapı Sarayı Müzesi'nin yanı sıra, çeşitli camilerde ve evlerde bulunmaktadır. Peygamberimizin (s.a.v.) saç ve sakalından oluşan bu emanetler, özel mahfazalar içinde saklanır. Özellikle ramazan ayı, kandil gecesini gibi zamanlarda ziyarete açılır. Sakal-ı şerif, cam bir mahfaza içinde korunur. Bu mahfaza, kırk örtüye sarılır. Oluşan bohça tekrar bir kutuya konur. Ziyarete açılırken de, örtülere sarılırken de toplu olarak salavatlar ve tekbirler okunur, konuşulmaz, herkes hürmeten ayakta bekler. Salavatla ve öperek, kişi tazim eder. Topkapı Sarayı Müzesi Mukaddes Emanetler Dairesi'nde sakal-ı şeriflerden bazıları sergilenmektedir. Bunlar değerli sandıklar ve bohçalar içerisinde altın, gümüş, kristal ve porselen mahfazalarda korunurlar. Diyanet İşleri Başkanlığı, 422 tanesi İstanbul'da olmak üzere Türkiye'de 1818 adet sakal-ı şerif bulunduğunu söylemektedir.

Hırka-i Şerif Ziyaretleri

Topraklarımızda bulunması ile şeref-lendiğimiz kutsal emanetlerden biri de Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hırka-i şerifidir. Osmanlı'da ramazanın on beşinci günü, padişah ve saray görevlileri gelir, gümüş şebeke içindeki sandukayı açarak hırkayı çıkarırlardı. Davetliler sıra ile gelir, hırkanın sağ omuz başına konan destimali (işlemeli mendil) öperlerdi. Destimal davetlilere hediye edilirdi. Günümüze ulaşan ikinci hırka-i şerif de İstanbul'dadır. Hırka-i

Şerif Camii'nde bulunan kutsal emanet, Veysel Karani'ye hediye edilen hırkadır. Ramazan ayında ziyaretçilere açılır ve cam arkasından ziyaret edilir. Her ramazan bu ziyaret için büyük kalabalıklar camiye doldurur, sıra oluştururlar. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi dönüşü (1518) pek çok kutsal emanetle birlikte İstanbul'a getirilmiştir ve şimdi Topkapı Sarayı'ndaki Has Oda'da korunup sergilenmektedir.

Hafızlık Cemiyeti

Bed-i besmele töreni ile mektebe başlayan çocuk, okuma-yazma ve Kur'an öğrenir. Çocukların ilk hatimleri bittiğinde yine küçük bir kutlama yapılır, hocasına hediyeler gönderilir, çocuk sevindirilir. Şimdilerde çocukların arkadaşlarının da katıldığı güzel törenler yapılmaktadır. Kur'an eğitiminin bir üst basamağı hafızlıktır. Kur'an'ı ezbere biliyor olmak toplum nazarında oldukça saygın bir durumdur. Osmanlı edebi olarak, hafız kimseye ab-

destsiz el sürülmez, yere değil her zaman yükseğe oturtulur. Hafızlığını bitirmiş, sınavı geçmiş kişiler için hafızlık cemiyeti/töreni düzenlenir. Hafızlığa verilen büyük önem, törenlere de yansımış, yıllar içinde farklı uygulamalar gözlenmiştir. Evliya Çelebi "Merasimlerde hâfız ve hâfizeler, ale'l-umûm küheylân atlar üzerinde Feth-i Şerif (Fetih Sûresi) tilâvet ederek Alay Köşkü dibinden geçerlerdi" yazar. Günümüzde bu şekilde olmasa da, hafızlar için yine oldukça güzel törenler düzenlenir.

Çeşme Yaptırmak ve Su Hayratı

Medeniyetimiz için "su medeniyeti" denilse yeridir. Türklerin temizlik sevgisi, İslam'ın temizlik şartları ile birleşince kendine has özelliklerle görünür olmuştur. Çok sevap olarak bakılan çeşme hayratı da bunlardan biridir. Hem insan için, hem hayvanlar ve bitkiler için hayatî önem taşıyan suya ulaşım kolay olsun diye, pek çok hayırseverin yaptırdığı çeşmeler, neredeyse her mahallede görülür. Sadece şehirlerde değil, köylerde dağ başlarında

bile çeşmeler yaptırılmış, suyu kana kana içen dua etsin diye maniler yazılmıştır. Mütevazı köy çeşmelerine göre, şehir çeşmelerinden sanat eseri hükmünde olanlar vardır. Mimarisi, kitabeleri, kurnaları ile halen gözcü olarak hizmet etmektedirler. Kurt kuş için diye yapılan, su gibi aziz olmak duasına muhatap olmak niyeti taşıyan her çeşme, kültürümüze can damarı olmaya ne kadar da yakışıır.

Zekeriya Sofrası

Yemekli toplantıdır ve adak, dilek vb. durumlarda yapılır. Cumhuriyet sonrası Ankara'sından günümüze kadar gelmiştir. Eski İstanbul ve Bursa'da benzerleri vardır ve "Zekeriya Peygamber sofrası" olarak da isimlendirilir. Hicrî şaban ayı içinde, komşu ve akrabaların çağırıldığı, genellikle çerez ve atıştırmalıklardan oluşan 41 çeşit yiyeceğin bulunması gereken bir davettir. Dileği yerine gelen bir hanım düzenler. Sofra açılmadan iki rekât namaz kılınır, Meryem Sûresi okunur. Sofranın ortasında, adağı yerine gelen kadının diktiği mum, davet bitene kadar yanar. Başka adak dileyenler olursa, bu mumun etrafına dikerler. Davetliler namaz, Kuran tilaveti ve mum dikme işlemi bitene kadar konuşmazlar. 41 çeşit yiyeceğin tadına bakılır.

Adak Kurbanı-Adak Adamak

Arapçada "nezir" olarak geçen adak, fıkıh hükmü olarak, dinen sorumlu olmadığı bir ibadet cinsinden bir işi, kişinin kendine vacip kılmasına denir. İsteddiği bir iş olunca, kurban keseceğine söz vermeye "kurban adamak"; kesilen kurbanı da "adak kurbanı" denir. Adak gerçekleşince, kişi kurbanı keser ya da kestirir. Kesilecek hayvan, kurban ibadetinde belirlenen şartları taşımalıdır. Horozdan adak olmaz. Adağın etinden kurbanı kestiren, kendisi,

ailesi, anne-babası, ayrıca bunların dışında olup, varlıklı olanlar da yiyemezler. Oğlunun askerden dönmesini, evlenmesini isteyen anneler adak adarlar. Yine iş bulma, sağlığına kavuşma, çocuğu olma gibi hayatın içinden her işte, kuvvetle isteyen kişinin adak adadığı görülür.

HALK KÜLTÜRÜNÜN
TATLI DİLİ

Alkışlar

Merasimlerde padişah ve vezirlere, çeşitli ifadelerin, duaların yüksek sesle söylenmesine denir. Alkış, Kamus-u Türki'de "El çırparak ve yüksek sesle 'yaşa' diye bağırarak edilen takdir ve tahsin" olarak tanımlanır. Alkış bayramlarda, özel törenlerde yapılabiliyordu. Padişaha "Umurun açık olsun, ikbalin füzun! Padişahım devletinle bin yaşa" ve "Maşallah! Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var" diye bağırılırdı. Bu alkış görevini yerine

getiren saray memurlarına "alkış çavuşları" denilirdi. Alkış aynı zamanda, törenin hangi aşamasında olduğunu belirten sinyaldi. Mesela alkış çavuşları "Hareket-i hümayun padişahım, devletinle bin yaşa" diye bağırırlar, padişah kıyam ederek İstanbul kadısına kadar olan görevlileri ayakta kabul eder, sonra çavuşların "İstirahat-i hümayun padişahım, devletinle bin yaşa" dediğinde padişah oturur, tebrikleri bu şekilde kabul ederdi.

Âşık Atışmaları

Halk ozanlarının karşılıklı olarak şiir söylemesine "atışma" denir. Belli kurallarla yapılır. Önce "Merhabalaşma" bölümü gerçekleşir. İkinci bölümde âşıklar ustalarından şiirler okurlar. Üçüncü bölümde esas atışmalar başlar ve karşılıklı tatlı bir yarış olarak ilerler. Hemen o anda gerçekleştiği için hem kafiye uyacak, hem ritim tutturulacak hem de rakibe üstün gelmeye çalışılacaktır. Soru-cevap şeklinde atışmalar da olur. Karşısındakini söz söyleyemez hale getiren âşık, atışmayı/

deyişmeyi kazanır. Atışmaların zorlu kuralları da olabilir. Lebdeğmez tarzı bunlardan biridir. Atışmanın sonunda âşıklar birbirinin gönlünü almak için iltifat içeren koşmalar söylerler.

1. Âşık:

*Seninle oldum taaşşuk
Gözlerime geldi ışık
Duyamadım sen kime âşık
Dillerin Kur'an'a layık*

2. Âşık:

*Bu düşün gönlüm açarsın
Selim Sırat'ı geçersin
Kevser ırmaktan içersin
Olasan cihana layık*

Lebdeğmez

“Dudakdeğmez” demektir. Bir edebiyat terimi olarak kullanılır. İki dudağın birbirine değerek telaffuz edildiği b, f, p, m, v harflerini içermeyen yazılan şiirleri ifade eder. Divan şiirinde bir söz sanatı, âşık şiirinde ise nazım şekli olarak kabul görmüştür. Ustalık işareti sayılır. Âşıklar, lebdeğmez şeklinde de atışma yaparlar. Bu esnada dudakların birbirine değmediğini ispat için dik olarak iğne yahut sivri bir cismi dudakların arasına koyarlar. Ozanlar

bu şiirleri irticalen söyledikleri için ayrıca takdiri hak etmektedirler. Divan şiirlerinde de güzel örnekleri vardır.

“Dilersen dehrde âzâde serlik

Gurur- u câh ı terk eyle, gedâ ol

Sakin izhardan ağyâra halin

Yine sen derdine çâre resâ ol” (Ahmet Remzi Dede)

Ozanlık

Ozan, İslam öncesi dönemde, Türkler arasındaki halk hikayecisidir. Varsak, sayacı, yırcı gibi farklı isimlerle de anılır. Elinde kopuzu ile gezer, besteli bir şekilde ve irticalen Oğuz boylarının kahramanlık destanlarını anlatır. Böylece Dede Korkut gibi destanlar, nesilden nesile nakledilir, gençlere ufuk çizer. Ozanlar hikmetli söz söyleyen ustalardır, boyları içinde nüfuzludurlar. Sadece destanları değil, hayata dair önemli noktalara da atıf yaparlar.

Ozanlar eskiden kâhinlik, şifacılık ve büyü görevlerini de üstlenirlerdi. Ölünün ruhunu göndermek, hastaları tedavi etmek, kurban adamak onların işiydi. Yapılan törenlerde her zaman başköşededir. Eski Türk hükümdarları da ozanları dinlemeyi severdi. Ozanlar ordu ile gider, askerleri coştururlardı. Kopuz zamanla saz, dutar ve dombrayla yer değiştirmiştir. Âşıklar, saz şairleri gibi, ozanlar da günümüzde de varlığını devam ettirmektedirler.

Meddah

Farklı lehçe, şive ve hayvan taklitleri ile zenginleştirerek hikaye anlatan kimselerdir. Kahvehaneleri mesken tutsalar da, konaklarda, saraylarda, ordu ile seferde de hikaye anlatırlardı. Evliya Çelebi gördüğü meddahlardan bahseder ve özellikle biri hakkında (I, 649) "Allah'ın yarattığı ne kadar haşarat ve hayvanat varsa hepsini sadalarıyla taklit ederdi. Bir devenin kükrileyerek başka develere hücumunu taklit etse gerçek sanılırdı. Horoz, kaz, turna,

karga, ördek, tavuk, serçe, bülbül gibi hayvancıkları taklit ederken birçok defalar yanına bülbüllerin, karatavukların geldikleri ve ona cevap verdikleri görülmüştü" der. Sandalye üzerinde oturur ve canlandırmaları esnasında değnek, mendil vs. kullanır. Anlatılanlar kimseyi incitmesin diye "İsim isme, kispip kisbe, semt semte benzer, geçmiş zaman söylenir, yalan gerçek vakit geçer!" diyerek söze başlar. Bitirirken "Her ne kadar sürgülisan ettikse affola!" der.

Halk Oyunları

Kendine has figürler içeren ritmik, gösterişli halk dansıdır. Oyunlar her bölgede, oraya has unsurları, kültürel yapıyı, insanların ve tabiatın özelliklerini yansıtır. Bazen çok hareketli, bazen daha ağırdır. Kimi oyunların kaynağında, eski pagan, Şaman inanışlarına ait, bolluk ve bereket ayinlerine dair izler vardır. Savaşlar, dostluklar, hasat zamanı, aşk öyküleri vs. oyunlarda canlandırılır. Kimi figürlerde tarla sürmek vardır, kiminde ekmek yapmak, yün eğirmek... Beden hareketleri de çeşit çeşittir. Dönerek, kol kola girerek, halay çekerek, toprağa diz, topuk vurarak oynanır. Bazen kadın ve erkekler ayrı ayrı, bazen birlikte, bazen tekli, bazen karşı karşıya icra edilir. Erzurum'da "bar", Trakya'da "hora", Karadeniz'de "horon", Güneydoğu'da "halay", Konya'da "kaşık oyunları", Kars'ta "lezginka" olmuştur. İç Anadolu'da genellikle, tahta kaşıklarla oynanır.

Karagöz

Beyaz bir perde arkasında çubukla uzatılan tasvirlerin oynatıldığı gölge oyunudur. Arkadaki ışığın vurması ile tasvirler perdede belirir. Gölge oyununun Osmanlı'ya girişi XVI. yüzyıldadır. Karagöz ve Hacivat en belirgin iki karakteridir. Karagöz dobra, biraz patavatsız bir halk adamı, Hacivat ise biraz içten pazarlıklı, düzgün konuşan, ara bulucu bir İstanbul çelebisidir. Bunların çocukları, halayıklar, Beberuhi, Bolulu aşçı, Acem gibi başka yan karakterler de

vardır. Tasvirler Karagözcü tarafından tef refakatinde hareket ettirilir. Bütün karakterleri ses hüneri ile canlandıran tek bir kişidir. Türk mizah anlayışı ile yoğrulan oyunlar, aynı zamanda divan, halk, tekke edebiyatı, şiir geleneğini, halk danslarını, farklı ırk ve dinlerin giyim-kuşamlarını ve şivelerini de alarak oldukça çeşitlenmiş, zenginleşmiştir. Karagöz'ün en canlı ve en hararetlili oyunları ramazan gecelerinde oynatılmıştır.

Kuklacılık

Bir sahne gösterisidir ve insan eliyle oynatılan figürlerle icra edilir. İnsan ve hayvan figürlü olanları, parmak boyundan insan boyuna kadar olanları, ele geçirilenleri, iple oynatılanları, sopalı olanları vardır. Kuklacı her zaman geri planda kalır, görünmez. Kuklalar genellikle tek kişi tarafından oynatılır. Farklı malzemelerden, farklı karakter özelliklerine sahip kuklalar yapılmıştır. Kuklacılığın tarihi oldukça eskiye dayanmakla birlikte, Anadolu'ya Orta

Asya'dan gelir ve Şaman kültürünün izlerini taşır. Genellikle dinî hikayeler, kahramanlık hikayeleri anlatılırken zamanla pek çok konu sahnelenir olmuştur. Sadece çocuklar için değil, yetişkinler için de oyunlar sergilenir. Osmanlı'da sünnet düğünlerinde dev kuklaların geçitlerde kullanıldığı, sarayda, tiyatrolarda, mesire yerlerinde, kukla oynatıldığı vakidir. Ele geçirilen kuklalar oynatılması kolay ve masrafsız olduğu için daha çok yaygınlaşmıştır. Günümüzde masal anlatıcıları da kukla kullanmakta, uluslararası kukla festivalleri düzenlenmektedir.

Ortaoyunu

“Meydan oyunu”, “zuhûrî” gibi isimlerle de bilinen ortaoyunundan ilk defa Lebîb’in Sûrname’sinde bahsedilir: “Cümle etrâf-nişîn-i meydan / Oldu ortaoyunundan handan”. XIX. yüzyılın ilk yarısında bilindiği, zamanla yaygınlaştığı düşünülmektedir. Doğaçlama oynanan dramatik bir oyundur. Çeşitli tipler şiveleri ve tavırlarıyla taklit edilir. Orta oyununda zurna ve çifte nağra gibi nefesli, vurmali sazlarla şarkılar, türküler söylenir. Bir de çengi ve köçeklerin dansları oyunu tamamlar. Curcunabazlar diğer rakkaslarla meydana çıkar, beceriksizlikleri ile halkı güldürürler. Muhavere ve taklitler de oyunun önemli unsurlarındandır. Arap, Gürcü, Kürt, Laz, Yahudiler taklide ilham olmuşlardır. Oyun meydana oynanır ve etraf izleyicilerle çevrilidir. Pîşekâr ve Kavuklu oyunun başkarakterleridir. Pîşekâr Hacivat’a, Kavuklu Karagöz’e benzetilir. Kekeme, kambur, hımmım, esrarkeş, sağır, câzu, zenneler ve cinler ile tipler açısından oldukça zengindir. Konular ustadan çırağa nakledilir.

Efsaneler

Halkın hayal gücünden doğan, dilden dile söylenen, bu arada şekil değiştirebilen olağanüstü nitelikler kazanmış hikayelerdir efsaneler. Her coğrafyanın kendine özgü efsaneleri vardır. Bu efsaneler toplum hakkında bize fikir verdiği gibi, o toplumun değerlerini de gösterirler. Anadolu köklü bir tarihe sahip olduğu, medeniyetler beşiği olduğu için efsaneler açısından da zengindir. Efsanelerin bazen yöre halkını korkutup bazı yerlerden, işlerden uzak tutmak için uydurulanları da vardır. Şahmeran, Ağrı Dağı efsanesi, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin dilden dile hala dolaşır, sevilir. Gelin kayası efsanesi ise bazı değişikliklerle hemen her yörede oraya özgü gibi anlatılır, sahiplenilir.

Dede Korkut Hikayeleri

Oğuz Türklerinin bilinen en eski destansı hikayeleridir. 12 hikayedir ve dilden dile anlatılmış sözlü gelenek ürünüdür. 15. yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülmektedir. Süslü metinler olmayıp, kısa ve yalın ifadelerle yazılmıştır. Metin içinde yer yer şiirsel söyleyişlere de yer verilmiştir. Hikayelerde bozkır hayatı, göçebelik, töreler, ihanet, yağma, seferler, misafirlik, vefa gibi konular vardır. Hem düşmanla hem de boylar ve aile içindeki mücadelelere,

kahramanlıklara yer verilmiştir. Toplum hakkında, yaşayışları, coğrafyaları hakkında bilgi verir. Boğaç Han'a boğayı yenmesiyle bu ismin verilmesi genelde herkesçe bilinir. Deli Dumrul, Bamsı Beyrek yine bilinen karakterlerdir. Tepegöz gibi mitolojik unsurlar içeren bölümler de vardır. Dede Korkut hikayelerinden esinlenerek hala yeni hikayeler yazılmakta ve çizgi film gibi yeni medya ürünleri verilmektedir. Dede Korkut'un mezarının Bayburt'ta olduğu rivayetleri vardır ve burada her yıl şölen düzenlenir.

Tekerleme, Bilmece, Ninni (Sözlü Kültür)

Türklerde sözlü kültür oldukça zengin ve çeşitlidir. Hareket halinde rahatlıkla anlatılan efsaneler, neşeli vakit geçirmeyi sağlayan bilmeceler, durumların net ve güzel özetini ifade eden atasözleri, duyguların dile geldiği türküler, çocukları huzurla uyutan, anne sesi ile güvenle sarıp sarmalayan ninniler ve daha niceşiyle, insanımızın kıvrak zekası estetik olarak dillere dökülmüş, kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Bunların çoğu anonimdir. Sözlü kültür yahut halk edebiyatı olarak incelenirler. Üniversitelerde bir bilim dalı olarak okutulur ve araştırılır. Masal, fıkra ve efsaneler anlatma esası üzerine kurulmuştur. Türkü, ninni, ağıt manzum olarak düzenlenir. Toplumun sosyal ve siyasî durumunu, gelişmişlik düzeyini, örf ve âdetlerini, duyguların dile getirilişini gösterirler.

Masallar

Sözlü geleneğin en önemli öğelerinden biri masallardır. Dilden dile hikmeti, hayat derslerini aktarır ve bunu yaparken kişileri eğlendirir. Masallar doğaüstü unsurlar barındırır, nüktelidir. Tekerleme ile başlar, gökten üç elma düşürerek biter. Olaylar belirsiz bir zamanda, belirsiz bir mekanda geçer. Uzun kış gecelerinde, çocukları eğlendirmek isteyen büyükanneler de masal anlatır, kahvehanelerde taburesi üstüne oturmuş meddahlar da. Günümüzde tek-

rar canlanan masal anlatıcılığı, artık öğretilen bir etkinlik aracı olmuştur. Sadece bizim kültürümüzde değil, özellikle doğu topraklarında kadim bir gelenek olan masal, şimdi bütün dünyada yeniden rağbet görmekte, geleneksel özelliklerini korusa da, zamanın şartlarından etkilenmektedir. Masallarda, iyiler her zaman kazanır, kötüler muhakkak cezalarını bulur. Keloğlan gibi fakir ve güçsüz karakterler akılları, iyi niyetleri ile kötüyü galip gelir, padişahın kızı gibi en büyük hedefe ulaşırlar.

Mâniler

Genellikle hece vezninin yedi veya sekizli kalıpları ile söylenen, dört mısralık anonim manzumelerdir. Hayatın içinden, aşk, ayrılık, gurbet, övme, yerme gibi her türlü konuda olabilir. Ramazan ayı gibi özel zaman dilimlerine has mâniler de ayrı bir kategori olmuştur. Mâniler düğünlerde, hanım toplantılarında, tarlalarda, sahurda davul çalarken pek çok yerde sözü kibâr, estetik ve öz söylemek için dile getirilir. İlk iki mısra genelde "doldurma" denebilecek

bir giriş olup, son mısralarda asıl mesaj muhataba iletilir. Mâni ah, beddua, lanet içerdiğinde kargış adını alır.

*"İlan aktı kamışa
Su verin susamışa
Mevlam sabırlar versin
Yarından ayrılmışa"*

S O N U Ç

Her insan bir âlem, hem insan tek başına çok aciz. Fakat el ele verince, kenetlenince, birler bin olunca, gönüller aynı tınıda ahengi yakalayınca, durdurulamaz su misali, insan da güçleniyor, zenginleşiyor, güzelleşiyor. Geleneklerimiz, halk kültürümüz, insanların bir araya gelip ne güzel işler yaptığının, birbirini yıkanan iki el gibi, birbirine şifa olduğunun göstergesi. Dünyadaki ilk günlerinde adını koyarken usulünce koymak, onu ve ona dair hiçbir şeyi küçümsememek; vefatında aynı saygıyı devam ettirmek, insana verilen kıymeti gösteriyor. Hayatın bu iki çizgi arasındaki tüm detayları, kültürümüzün sağlam bir temel üzerinde, insana insan gibi davranan, onu yalnız bırakmayan, güldüren, eğlendiren, ağladığında gözyaşını silen, karnını, ruhu doyuran, ötelere hazırlayan, bugünü hakkıyla yaşatan, zaman ne getirmişse onun farkına vardırıran detaylarla dolu.

Modern zamanların insan temasını azaltan uygulamaları, umarız bu kültürü hayatımızdan çekip almaz. İnsan insana şifa. Geleneklerimiz bunun uygulamaları ile dolu. Unutulmamaları, belki güne uygun olarak yeniliklerle tazelenip yaşamalarını ümit ediyoruz. Bu açıdan hem fert fert hem kurumsal düzeyde herkesin ve her yapının üzerine düşen vazifeyi yapmasıyla, bu uygulamaların yeniden yaşayabileceğini, belki daha da güzelleşeceğini düşünmek istiyoruz. Peki nedir bunlar, ben ne yapabilirim, biz ne yapabiliriz?

Öncelikle kültürün yeni nesillere aktarılması insan ile olur. İnsan da en çok ailede öğrenir, aileden başlar hayatını şekillendirmeye. Evlerimiz, aile yaşamımız günün getirdikleri ile şekillenen, günü kurtaran adımlarla değil de bu köklü uygulamalarla inşa edilip, süslenir. sadece aile ile de olmaz elbet.

Akrabalar, komşular, eş-dost ile bir ağ oluşturmak, sarıldığımız güzellikleri birlikte çoğaltmak gayretinde olabiliriz.

Belediyelerin, STK'ların ellerindeki imkanlar kadar, organize olma, insanlara ulaşma becerileri de halk kültürünün yaşatılması, yeni nesillere aktarılması için katkı sağlayabilir. Yukarıda mevzu edilen herhangi bir maddeyi bile gündemine alıp, yaşaması için neler yapılabileceğini düşünen bir STK kurumu, pekala onu gündemde tutup, kolayca uygulanabilmesi için yöntemler sunabilir.

Halkın örnek aldığı kişiler, sanatçılar, siyaset adamları da bu tür uygulamaları gündemlerine aldığında, uygulayıp örnek olduklarında onları takip eden pek çok insan olacaktır. Meşhur bir sanatçı bir ramazanda zimem defteri geleneğini anlatsa, bu kültürün geniş bir kitle tarafından duyulmasına vesile olur. Bir başkası, elinden de geliyorsa, bir meddah gibi masal anlatsa çocuklara, ne güzel bir iş yapmış olur.

Bir ünlü, bebeği için cinsiyet töreni ya-

hut “babyshower partisi” yapmak yerine, çocuğunun akika kurbanını kestiğinden bahsetse, “kırk hamamı” yapsa, insanların dikkatini bizden olana, daha güzel ve anlamlı olana çekmiş olur.

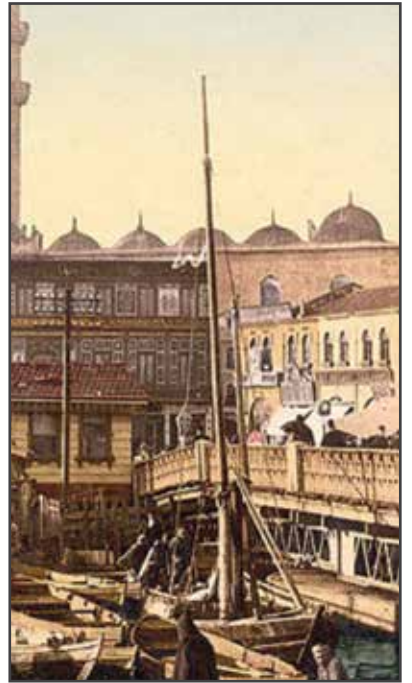
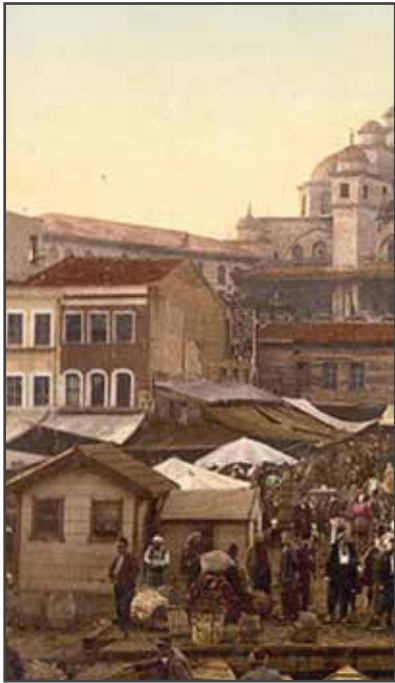
Televizyonlar, gazeteler bu tür haberleri okuyucularına ulaştırırsa, kötünün değil iyinin mayalanması için bir adım atmış olurlar. Belki hepsi için yine en baştaki adıma gelmek durumundayız. Önce birey olarak biz sahip çıkalım, tanıyalım, anlatalım, isteyelim ki, kademe kademe bu uygulamalar görünür olsun, bilinsin, uygulansın.

Halk kültürüne sahip çıkmak, onu yaşatmak zor değil. Belki yeri geldiğinde biraz daha cesur olmayı, özgün olmayı gerektiriyor. Belki popüler ve moda olanın dışında kalacağı için ilk başta yadırganmayı göze almak gerekiyor. Fakat buna değer. Umarız herkes elinden geleni yapar ve geçmişi sağlam bu kültür unsurları yaşmaya devam eder.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey. (2002). Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Atasoy, Nurhan. (1998). Hırka-i Saadet. TDV İslâm Ansiklopedisi (17/374-377). İstanbul: TDV Yayınları.
- Atlı, Sagıp. (2018). Türkiye'deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir Değerlendirme. Millî Folklor, 117, 88-101.
- Ayverdi, İlhan. (2005). Misalli Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bozkurt, Nebi. (2009). Sakal-ı Şerif. TDV İslâm Ansiklopedisi (36/2-3). İstanbul: TDV Yayınları.
- Büyüker, Kamil. (2020). Lale Der ki... İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- De Amicis, Edmondo. (1986). İstanbul, Çeviren: Beynun Akyavaş. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Demirci, Kürşat. (2001). Kabir. TDV İslâm Ansiklopedisi (24/33-35). İstanbul: TDV Yayınları.
- Doğan, Lütfi. (1966) Adak Kitabı. Ankara: Cami Kültür Serisi.
- Hisar, Abdülhak Şinasi. (1997). Boğaziçi Mehtapları. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Ilıcak, Nezire Gamze. (2010) Sadi Yaver Ataman'ın Gözüyle İstanbul Folkloru. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karabaşa, Solmaz. (Haz.). (2014). Geçmişten Geleceğe: Yaşayan Kültür Mirasımız Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Karaman, Hayreddin. (2006). Hayatımızdaki İslam. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karataş, Turan. (2011). Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Yedi Gece Kitapları.
- Kılıç, A., Oğuz, M. (Koor.). (2011). Isparta Kültür ve Turizm Envanteri. Isparta: Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

- Köprülü, Mehmed Fuad. (2004). Edebiyat Araştırmaları 1. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, Mehmed Fuad. (2004). Edebiyat Araştırmaları 2. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Lefebvre, Henri. (2017) Gündelik Hayatın Eleştirisi I. Çeviren: Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mete, Filiz, Candeğer, Ümmügülsüm ve Koca, Tuğba (2017). Somut Olmayan Kültürel Miras: Ferfene (Ankara Örneği). Millî Folklor, 114, 100-111.
- Özbek, Mehmet. (1981). Folklor ve Türkülerimiz. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özcan, Nuri. (2009). Salâ. TDV İslâm Ansiklopedisi (36/15-16). İstanbul: TDV Yayınları
- Özdemir, Nebi. (2007). Divanlardan Yansıyan Görüntüler, Millî Folklor Dergisi, 74, 154-159.
- Özden, H. Ömer. Türk Ramazan Kültürü. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 30, 83.
- Pakalın, Mehmet Zeki (2004). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1-2-3. İstanbul: MEB Yayınları.
- Sezer, S., Özyalçın, A. (2005). Bir Zamanların İstanbul'u. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Talu, Ercüment Ekrem. (1945). Dünden Hatıralar. İstanbul: Yedigün Neşriyatı.
- Topbaş, Osman Nuri. (2016). Âbide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Ünver, A. Süheyl Ünver. (1963). Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler. Ankara: TTK Basımevi.
- Ünver, A. Süheyl, (1995). İstanbul Risaleleri. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- <https://www.kulturportali.gov.tr/>

MEDENİYET DEĞERLERİMİZ

evenseldeger

evenseldegerlerdemegi

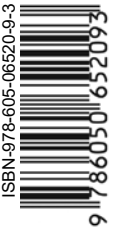

evenseldegerler

İnsan da doğar, büyür, gelişir.
İnsan insanla ortamını bulunca güzelleşir.
İnsanın etrafında, halk kültürü ile
düzenlenmiş ritüeller, sosyal düzen, onun daha
ziyade ruhunu, gönlünü büyütür, olgunlaştırır.

Ziraat Katılım
Katkılarıyla

evrenseldeger evrenseldegerlerdernegi evrenseldegerler

www.evrenseldegerler.org.tr

AİDAT ve BAĞIŞLARINIZ İÇİN:

Ziraat Katılım Bankası: TR19 0020 9000 0072 6197 0000 01